

فهرست

FILM	پاسخ	سوالات	درسنامه
34 min	۱۱۲	۱۰	۶
62 min	۱۱۳	۱۹	۱۳
63 min	۱۱۷	۳۰	۲۴
36 min	۱۲۰	۳۹	۳۵
71 min	۱۲۳	۵۰	۴۳
52 min	۱۲۶	۶۰	۵۵
38 min	۱۲۸	۶۸	۶۴
54 min	۱۳۰	۷۷	۷۱
45 min	۱۳۲	۸۵	۸۱
42 min	۱۳۴	۹۳	۸۹
25 min	۱۳۶	۱۰۱	۹۷
20 min	۱۳۸	۱۰۷	۱۰۴

درس اول: تاریخ‌نگاری و منابع دوره معاصر

درس دوم: ایران و جهان در آستانه دوره معاصر

درس سوم: سیاست و حکومت در عصر قاجار ...

درس چهارم: اوضاع اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ...

درس پنجم: نهضت مشروطه ایران

درس ششم: جنگ جهانی اول و ایران

درس هفتم: ایران در دوره حکومت رضاشاه

درس هشتم: جنگ جهانی دوم و جهان پس از آن

درس نهم: نهضت ملی شدن صنعت نفت ایران

درس دهم: انقلاب اسلامی

درس یازدهم: استقرار و تثبیت نظام جمهوری اسلامی

درس دوازدهم: جنگ تحمیلی و دفاع مقدس

بارم‌بندی درس تاریخ ۳

شماره درس	پایانی نوبت اول	پایانی نوبت دوم
اول	۳	۲
دوم	۴	۲
سوم	۳	۲
چهارم	۳	۲
پنجم	۴	۲
ششم	۳	۲
هفتم	—	۲
هشتم	—	۳
نهم	—	۳
دهم	—	۲
یازدهم	—	۲
دوازدهم	—	۲
جمع	۲۰	۲۰

امتحان نهایی

۱۴۲	آزمون ۱: خرداد ماه ۱۴۰۱
۱۴۳	آزمون ۲: شهریور ماه ۱۴۰۱
۱۴۵	آزمون ۳: دی ماه ۱۴۰۱
۱۴۷	پاسخ‌نامه تشریحی آزمون ۱ تا ۳

1

بخش

درستامه

و سوالات تشریحی

درس اول

تاریخ‌نگاری و منابع دوره معاصر

در این درس می‌خوانیم

این درس، ابتدا ویژگی‌های تاریخ‌نویسی سنتی را بررسی کرده و سپس با بیان زمینه‌ها و علل تحول در تاریخ‌نویسی دوره معاصر، انواع منابع مهم پژوهشی برای مطالعه این دوره از تاریخ ایران را معرفی می‌کند.

مشاوره

درس ۱

برای استفاده از فیلم آموزشی شب امتحان این فصل QR-code مقابل را اسکن کنید.

فیلم
شب
امتحان

تاریخ‌نگاری سنتی و میراث تاریخی

• صدها سال ثبت و ضبط وقایع از سوی مورخان مسلمان که غالباً هم ایرانی هستند، منبع مهمی برای فهم و تفسیر بسیاری از رویدادهای مهم تاریخی برای ما فراهم آورده است.

ویژگی‌های تاریخ‌نگاری سنتی

- ۱ عده‌ای از تاریخ‌نگاران سنتی بیش‌تر به ثبت وقایع شاهان و امور آن‌ها همت داشتند.
- ۲ آثار خود را غالباً با خصوصیات ادبی تألیف می‌کردند.
- ۳ گاه با زبان تملق و مدح شاهان سخن گفته و بیش از آنکه مورخ حقیقت باشند، کاتب دربار بودند.
- ۴ سبک نگارش در بسیاری موارد، سخت است.
- ۵ تحلیل و تفسیر کمتر در این آثار به چشم می‌خورد.

ایستگاه سؤال

چرا با وجود اینکه آثار تاریخ‌نگاران سنتی غالباً بر تاریخ شاهان و جنگ‌های آن‌ها تأکید دارد، اما احیای آن‌ها حائز اهمیت است؟

پاسخ زیرا با احیای میراث غنی و گنجینه‌هایی که شامل گستره‌ای فراتر از تاریخ‌نگاری صرف هستند (مانند تحقیقات رجالی، کتاب‌شناسی‌ها و...) می‌توان به مکتوبات ارزشمندی درباره زندگی اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی گذشتگان و همچنین منابعی جدی برای سنجش و نقد وقایع گذشته دست یافت.

تاریخ‌نگاری معاصر

• در دوره معاصر، شکل جدیدی از تاریخ‌نگاری در ایران رواج یافت که از نظر بینش و روش با تاریخ‌نویسی سنتی متفاوت بود.

زمینه‌های پیدایش:

- ۱ جنگ‌های ایران و روس و آغاز ترجمه آثار اروپایی
- ۲ گسترش فعالیت علمی شرق‌شناسان

جنگ‌های ایران و روس و آغاز ترجمه آثار اروپایی

- جنگ‌های ایران و روسیه در دوران پادشاهی فتحعلی‌شاه قاجار، توجه زمامداران و نخبگان ایران را به دنیای غرب جلب کرد. آنان با مقایسه وضعیت ایران در دوره قاجار و وضعیت غرب، در جست‌وجوی درک علل پیشرفت جوامع غربی و عقب‌ماندگی جامعه ایران برآمدند.
- **نتیجه** در نتیجه چنین کاوش‌هایی بود که از زمان عباس میرزا (ولیعهد فتحعلی‌شاه) ترجمه آثار اروپایی به تدریج آغاز شد.
- **توجه** ترجمه آثار اروپایی به زبان فارسی از زمان عباس میرزا آغاز شد و سپس با تأسیس دارالفنون و ایجاد دارالطباعه دولتی و دارالترجمه همایونی در زمان ناصرالدین‌شاه گسترش یافت.
- بخش قابل توجهی از نخستین آثار ترجمه شده از زبان‌های اروپایی به زبان فارسی را نوشته‌های تاریخی تشکیل می‌دادند و ترجمه آن‌ها تأثیر به‌سزایی در آشنایی مورخان ایرانی با بینش و روش مورخان اروپایی داشت.

گسترش فعالیت علمی شرق‌شناسان

- با گسترش فعالیت علمی شرق‌شناسان، کتیبه‌های بیستون و طاق‌بستان رمزگشایی شد و اطلاعات جدیدی درباره تاریخ ایران به دست آمد.
- **نتیجه** گسترش کشفیات باستان‌شناسی در ایران، منابع نوینی را پیش روی مورخان قرار داد و زمینه تحولی عمیق و اساسی را در تاریخ‌نگاری فراهم آورد.

انتقاد به تاریخ‌نویسی سنتی

- در عصر قاجار برخی از تاریخ‌نگاران سنتی، در عین پایبندی به ساختار کلی تاریخ‌نویسی سنتی، بعضی از ویژگی‌های این نوع از تاریخ‌نگاری را نقد کردند.
- **۱ خاوری شیرازی:** مورخ مشهور زمان فتحعلی‌شاه و نویسنده کتاب «تاریخ ذوالقرنین».
- او یکی از پیشگامان انتقاد به متکلف‌نویسی بود که به حقیقت‌نویسی و مختصر‌نویسی علاقه نشان داد و تملق‌گویی را نکوهش کرد.
- **۲ میرزا محمدجعفر خورموجی:** از مورخان عصر ناصری و مؤلف کتاب «حقایق الاخبار ناصری».

ایستگاه سؤال

خرداد ۱۴۰۱

واقعیت قتل امیرکبیر، نخستین بار در کدام کتاب عصر قاجار بازتاب داده شده است؟

پاسخ ✓ میرزا محمدجعفر خورموجی، مؤلف کتاب «حقایق الاخبار ناصری»، نخستین کسی است که واقعیت قتل امیرکبیر را بازتاب داده است.

- **۳ محمدحسن خان اعتمادالسلطنه:** یکی از مورخان مشهور عصر قاجار (مورخ درباری) و از چهره‌های برجسته فرهنگی عصر قاجار بود که به ریاست دارالترجمه همایونی منصوب شد.
- او گام‌های بلندی را در حوزه تاریخ‌نویسی عصر قاجار برداشت و سعی کرد آثار خود را تا حدودی از پرده‌پوشی‌ها و مداحی‌های رایج مورخان رسمی دور کند.

نکته

محمدحسن خان اعتمادالسلطنه در یکی از آثارش به نام «صدالتواریخ» امیرکبیر را ستایش می‌کند.

دی خارج ۹۹

سؤال ❓ محمدحسن خان اعتمادالسلطنه در کدام یک از آثارش به ستایش امیرکبیر پرداخت؟

- **۴ میرزا فتحعلی‌خان آخوندزاده:** یکی از متفکران دوره قاجار (مورخ نبود) که تاریخ‌نویسی را به شیوه علمی نقد کرد.
- او در رساله «ایراد»، شیوه تاریخ‌نویسی رضاقلی‌خان هدایت را به دلیل استفاده از شعر و بیان الفاظ مصنوع ادبی در بیان رویدادها، مورد انتقاد قرار داد.

روش تاریخ‌نگاری معاصر

- **در دوره معاصر، تاریخ‌نویسان و پژوهشگران:** ۱ با استفاده از روش تحقیق علمی، ۲ بهره‌برداری از منابع و اسناد و مدارک معتبر و گزینش و نقد آن‌ها، رویدادهای تاریخی را ارزیابی کرده و یافته‌های علمی خود را به زبانی ساده می‌نوشتند.
- تاریخ‌نگاران جدید همچنین تلاش می‌کردند از نتایج تحقیقات علمی چون باستان‌شناسی، زبان‌شناسی، جغرافیا، جامعه‌شناسی و اسطوره‌شناسی در مطالعه تاریخ بهره‌مند شوند.

ایستگاه سؤال

چه عواملی به ترویج و توسعه روش پژوهش علمی تاریخ در ایران، کمک شایانی کرد؟

پاسخ ✓ ۱ گسترش مدارس جدید ۲ تأسیس دانشگاه ۳ رواج آموزش تاریخ به‌عنوان یک رشته علمی

توجه ایجاد مراکز تحقیقاتی و نشریات تخصصی در حوزه مطالعات تاریخی و نیز تألیف و ترجمه و نشر کتاب‌ها و مقاله‌های علمی فراوان، تأثیر به‌سزایی در گسترش و ارتقای روش تاریخ‌نگاری معاصر در ایران داشته است.

بینش تاریخ‌نگاری معاصر

• اساس کار تاریخ‌نگاری سنتی، غالباً بررسی زندگی پادشاهان و شرح فتوحات آنان بود اما در تاریخ‌نویسی معاصر، به برخی جنبه‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی حیات انسانی بیش‌تر توجه می‌شود.

نکته !

انقلاب مشروطیت تأثیر عمیقی بر دگرگونی بینش مورخان ایرانی داشت و توجه آنان را به ابعاد مختلف رویدادهای تاریخی و به‌ویژه نقش مردم جلب کرد. این بینش در کتاب «تاریخ بیداری ایرانیان» نوشته میرزا محمد ناظم‌الاسلام کرمانی پدیدار شده است.

شهریور ۱۴۰۱

سؤال الف) کتاب ..... ضمن توجه به مردم، نقش طبقات اجتماعی مختلف را در انقلاب مشروطه نشان داده است.

خرداد ۹۸

ب) کدام نویسنده ضمن توجه به مردم، در آثار خود نقش طبقات مختلف اجتماعی را در انقلاب مشروطیت نشان داده است؟

توجه علاوه بر انقلاب مشروطه، نفوذ و دخالت کشورهای استعمارگر، جنگ جهانی اول و دوم و اشغال ایران، جنبش ملی شدن نفت و انقلاب اسلامی نیز تأثیر عمیقی بر بینش مورخان ایرانی گذاشتند و توجه آنان را به دیدگاه‌ها و جنبه‌های گوناگون علل و نتایج این وقایع جلب کردند.

گونه‌های منابع تاریخی در دوره معاصر

• منابع پژوهش دوره معاصر تاریخ ایران نسبت به دوران پیش از آن، کثرت و تنوع فراوانی دارند.

• عمده‌ترین منابع پژوهش دوره معاصر تاریخ ایران:

۱ انواع کتاب‌ها (تاریخی، ادبی، خاطرات، سفرنامه‌ها و ...)

۲ نشریات (روزنامه‌ها و مجلات)

۳ اسناد و منابع آرشیوی

۴ بناها، وسایل و ابزارها

کتاب‌ها

- **کتاب‌های تاریخی:** در دوره معاصر، مورخان ایرانی، با دو رویکرد سنتی و جدید، کتاب‌های متعددی در موضوع تاریخ نوشته‌اند.
- چند تن از اروپاییانی که اغلب مدتی را در ایران به سر برده بودند نیز کتاب‌هایی درباره تاریخ ایران نوشتند که جزء منابع آن دوره به‌شمار می‌روند.
- **خاطرات:** در دوره معاصر عده زیادی از شخصیت‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی و با مردم عادی اقدام به نگارش خاطرات خود کردند.
- کتاب‌های خاطرات حاوی اطلاعات ارزشمندی درباره اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و شرح حال رجال این دوره‌اند که به ندرت در سایر منابع یافت می‌شود.
- **سفرنامه‌ها:** در عصر قاجار، تعداد قابل ملاحظه‌ای از شخصیت‌های این عصر (برخی از مقامات و رجال سیاسی و فرهنگی و اقتصادی، عده‌ای از سفرا، مأموران و بازرگانان و جهانگردان خارجی) دیده‌ها و شنیده‌های خود را از سفرهای داخلی و خارجی‌شان در قالب سفرنامه نوشته‌اند.
- از ناصرالدین‌شاه و مظفرالدین‌شاه سفرنامه‌های متعددی به جا مانده است.

ایستگاه سؤال

چرا سفرنامه‌ها از نظر مطالعه تاریخ اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی اهمیت فوق‌العاده‌ای دارند؟

پاسخ زیرا حاوی اطلاعات ارزشمندی درباره موضوع‌های اقتصادی مانند مالیات، گمرک، راه‌ها، مسائل اجتماعی از قبیل آداب و رسوم، پوشاک و تغذیه و مباحث فرهنگی، دینی، هنری و معماری هستند.

توجه آثار ادبی، زندگی‌نامه‌ها (تذکره‌ها)، کتاب‌های جغرافیایی و متون کلامی، فقهی، فلسفی و حقوقی مربوط به دوران معاصر نیز حاوی اخبار و اطلاعات سودمندی برای پژوهش‌های تاریخی هستند.

نشریات

- نشریه (روزنامه) به‌عنوان رسانه گروهی، یکی از ابداعات تأثیرگذار تمدن جدید غربی بود که در عصر قاجار به ایران راه یافت.
- نشریات از طریق آگاهی بخشی عمومی، تأثیرات فکری، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی زیادی بر جامعه ایرانی گذاشتند.

نکته

اولین روزنامه ایران را میرزا صالح شیرازی (یکی از دانشجویان اعزامی به انگلستان) با عنوان «کاغذ اخبار» در تهران منتشر کرد.

دی خارج ۹۹

سؤال روزنامه کاغذ اخبار توسط چه کسی در تهران منتشر گردید؟

توجه امیرکبیر برای رشد آگاهی‌های سیاسی و اجتماعی مردم و توسعه فکری و فرهنگی جامعه، روزنامه «وقایع اتفاقیه» را منتشر کرد که بعداً به روزنامه «دولت علیه ایران» تغییر نام داد.
• پس از آن، روزنامه‌های دولتی و غیردولتی دیگری نیز در ایران انتشار یافت.

ایستگاه سؤال

شهریور ۱۴۰۱

چرا برخی از روزنامه‌نگاران ایرانی در دوره قاجار اقدام به نشر روزنامه‌هایی در خارج از کشور به زبان فارسی می‌کردند؟

پاسخ به دلیل ماهیت استبدادی حکومت قاجار و نبود آزادی بیان.

• پس از انقلاب مشروطه، نشریات رشد سریعی پیدا کردند.
■ **دوران پهلوی:** در این دوره، اگرچه شاهد وجود برخی مجلات تخصصی هستیم، اما در مجموع تعداد مطبوعات و شمار نشریات، نسبت به دوره احمدشاه قاجار، کاهش قابل توجهی پیدا کرد.
■ **پس از پیروزی انقلاب اسلامی:** در کنار رشد بالای مراکز انتشاراتی و کتب مختلف، نشریات عمومی و تخصصی نیز از تنوع و عمق بسیار بالایی برخوردار شدند.
توجه در دوره معاصر، بسیاری از احزاب و گروه‌های سیاسی، اجتماعی و مذهبی نشریات مخصوص به خود را منتشر کرده‌اند و پژوهشگران با مراجعه به این منابع می‌توانند دیدگاه‌ها و مواضع آنان را بررسی کنند.

اسناد و منابع آرشیوی

■ **اسناد تاریخی:** شامل کلیه مکاتبات حکومتی، فرمان‌ها، معاهدات سیاسی، نامه‌های شخصی و اداری، اسناد مالی و قضایی، گزارش‌های اقتصادی، فرهنگی، نظامی و حقوقی می‌شوند.
• با توجه به اهمیت اسناد در پژوهش‌های تاریخی، در بسیاری از کشورهای جهان محلی برای نگهداری، حفاظت، مرمت، طبقه‌بندی و آماده‌سازی آن‌ها و استفاده محققان ایجاد شده است که به آن «آرشیو» می‌گویند.

نکته

آرشیو ملی هر کشور، محل نگهداری اسناد و مدارک با ارزش و معتبر مربوط به آن کشور است.

خرداد ۹۹

سؤال محل نگهداری اسناد و مدارک با ارزش هر کشور چه نام دارد؟

• اسناد حاوی اطلاعات ارزشمندی درباره مسائل و موضوع‌های سیاسی، اداری، اقتصادی (مالی، ملکی و معاملات) و فرهنگی، دیدگاه و عملکرد افراد، شخصیت‌ها، احزاب و گروه‌های سیاسی، اجتماعی و مذهبی است.

ایستگاه سؤال

منظور از «سند تاریخی» چیست؟

پاسخ سند تاریخی، اوراق یا برگ‌نوشته‌هایی است که ارزش اداری و روزمره ندارند اما به دلیل اهمیت محتوایی‌شان در پژوهش‌های تاریخی به آن‌ها استناد می‌شود و قابلیت نگهداری دائمی دارند.

بناها، اشیا و وسایل

• آثار معماری (بناها، خیابان‌ها، کوچه‌ها و میدان‌ها)، اشیا و لوازم به‌جا مانده، سکه‌ها، جواهرات، مهرها، نشان‌ها و سایر وسایلی که از عصر قاجار و پهلوی به‌جا مانده، به پژوهشگران در مطالعه و شناخت آن دوره کمک می‌کند.

سؤالات تشریحی

درس اول: تاریخ‌نگاری و منابع دوره معاصر

سؤالات صحیح / غلط

۱. اساس کار تاریخ‌نگاری سنتی، غالباً بررسی زندگی پادشاهان و شرح فتوحات آنان بوده است. (خرداد ۱۴۰۱ - خرداد ۹۹ - شهریور ۹۸)
۲. اولین روزنامه ایران در عصر قاجار، «وقایع اتفاقیه» نام داشت که به همت امیرکبیر در تهران منتشر شد. (خرداد ۱۴۰۱)
۳. پس از پیروزی انقلاب مشروطه، نشریات رشد سریعی پیدا کردند. (دی ۹۹)
۴. اساس کار تاریخ‌نگاری معاصر، غالباً بررسی عملکرد پادشاهان و شرح فتوحات آنان بود. (دی ۹۹)
۵. اولین روزنامه ایران را میرزا صالح شیرازی با عنوان کاغذ اخبار در تهران منتشر کرد. (خرداد ۹۹)
۶. نشریه (روزنامه) در دوره پهلوی وارد ایران شد. (خرداد ۹۹)
۷. عده‌ای از تاریخ‌نگاران سنتی، بیش از آنکه مورخ حقیقت باشند، کاتب دربار بودند. (خرداد ۹۹)
۸. دارالطباعة دولتی و دارالترجمه همایونی در زمان ناصرالدین شاه ایجاد شدند. (خرداد ۹۹)
۹. میرزا محمد جعفر خورموجی در یکی از آثارش امیرکبیر را ستایش می‌کند. (خرداد ۹۹)
۱۰. منابع پژوهش در دوره معاصر تاریخ ایران نسبت به دوران پیش از آن، کثرت و تنوع فراوانی دارند. (خرداد ۹۹)

سؤالات جای خالی

۱۱. کتاب ..... ضمن توجه به مردم، نقش طبقات اجتماعی مختلف را در انقلاب مشروطه نشان داده است. (شهریور ۱۴۰۱)
۱۲. خاوری شیرازی مورخ مشهور زمان فتحعلی‌شاه، نویسنده کتاب ..... است. (شهریور ۱۴۰۱)
۱۳. اولین روزنامه ایران در دوره قاجار توسط میرزا صالح شیرازی به نام ..... منتشر شد. (شهریور ۹۸)
۱۴. امیرکبیر برای رشد و آگاهی سیاسی و اجتماعی مردم و توسعه فکری و فرهنگی جامعه، روزنامه ..... را منتشر کرد. (شهریور ۹۸)
۱۵. میرزا فتحعلی‌خان آخوندزاده در رساله ..... شیوه تاریخ‌نویسی رضاقلی‌خان هدایت را مورد انتقاد قرار داد. (شهریور ۹۸)

کشف ارتباط

۱۶. هریک از گزینه‌های سمت راست با کدام یک از شماره‌های سمت چپ مرتبط است؟ (در ستون سمت چپ یک مورد اضافی است.) (دی ۱۴۰۱ - خرداد ۹۹ - شهریور ۹۸)

الف.	تاریخ بیداری ایرانیان	۱	میرزا محمد جعفر خورموجی
ب.	حقایق الاخبار ناصری	۲	خاوری شیرازی
پ.	صدرا تواریخ	۳	میرزا محمد ناظم الاسلام کرمانی
ت.	تاریخ ذوالقرنین	۴	محمد حسن خان اعتماد السلطنه
		۵	میرزا حسن پیرنیا (مشیرالدوله)

۱۷. هریک از گزینه‌های سمت راست با کدام یک از شماره‌های سمت چپ مرتبط است؟ (در ستون سمت چپ یک مورد اضافی است.) (خرداد ۹۹ - خرداد ۹۸)

الف.	نویسنده کتاب تاریخ بیداری ایرانیان	۱	محمد حسن خان اعتماد السلطنه
ب.	مورخ مشهور عصر قاجار و رئیس دارالترجمه همایونی	۲	میرزا فتحعلی‌خان آخوندزاده
		۳	ناظم الاسلام کرمانی

سؤالات چهارگزینه‌ای

۱۸. کدام یک از نویسندگان زیرضمن توجه به مردم، در آثار خود نقش طبقات اجتماعی مختلف را در انقلاب مشروطیت نشان داده‌اند؟ (خرداد خراج ۹۸)
- ۱ محمدحسن خان اعتمادالسلطنه در صدراالتواریخ
۲ ناظم‌الاسلام کرمانی در تاریخ بیداری ایرانیان
۳ محمدجعفر خورموجی در حقایق الاخبار ناصری
۴ محمد صادق موسوی در تاریخ گیتی‌گشا
۱۹. کدام یک از متفکران دوره قاجار تاریخ‌نویسی سنتی را به شیوه علمی نقد کرد؟
- ۱ میرزا محمدجعفر خورموجی
۲ محمدحسن خان اعتمادالسلطنه
۳ رضاقلی خان هدایت
۴ میرزا فتحعلی خان آخوندزاده
۲۰. چه عاملی زمینه‌ساز ترجمه آثار اروپایی به زبان فارسی شد؟
- ۱ جنگ‌های ایران و روس
۲ تأسیس دارالفنون
۳ ایجاد دارالطباعه دولتی
۴ گسترش فعالیت علمی شرق‌شناسان در ایران
۲۱. کدام یک از تاریخ‌نویسان زیرمربوط به دوره قاجار نیست؟
- ۱ مهدی خان استرآبادی
۲ محمدحسن خان اعتمادالسلطنه
۳ خاوری شیرازی
۴ میرزا محمدجعفر خورموجی
۲۲. روزنامه‌ای که امیرکبیر منتشر کرد، بعدها به چه عنوانی تغییر نام داد؟
- ۱ وقایع اتفاقیه
۲ کاغذ اخبار
۳ دولت علیه ایران
۴ قانون

سؤالات پاسخ کوتاه

۲۳. چرا برخی از روزنامه‌نگاران ایرانی در دوره قاجار اقدام به نشر روزنامه‌هایی در خارج از کشور به زبان فارسی می‌کردند؟ (شهریور ۱۴۰۱)
۲۴. اولین بار در کدام کتاب عصر قاجار نقش طبقات اجتماعی مختلف در انقلاب مشروطیت نشان داده شد؟ (خرداد ۱۴۰۱)
۲۵. واقعیت قتل امیرکبیر، نخستین بار در کدام کتاب عصر قاجار بازتاب داده شده است؟ (خرداد ۱۴۰۱)
۲۶. محل نگهداری اسناد و مدارک با ارزش هر کشور چه نام دارد؟ (خرداد ۹۹)
۲۷. محمدحسن خان اعتمادالسلطنه در کدام یک از آثارش به ستایش امیرکبیر پرداخت؟ (دی خراج ۹۹)
۲۸. روزنامه کاغذ اخبار توسط چه کسی در تهران منتشر گردید؟ (دی خراج ۹۹)
۲۹. بینش تاریخ‌نگاری نوین ایران بر چه محورهایی استوار است؟
۳۰. از کدام یک از شاهان قاجار سفرنامه‌های متعددی به جا مانده است؟
۳۱. در پی چه عواملی ترجمه آثار اروپایی به زبان فارسی در دوره ناصرالدین شاه قاجار گسترش یافت؟
۳۲. ترجمه آثار اروپایی به زبان فارسی از زمان چه کسی آغاز شد؟

تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی

۳۳. آرشیو ملی:

مقایسه پدیده‌های تاریخی

۳۴. روزنامه‌نگاری در دوره قاجار پیش از مشروطه را با پس از وقوع مشروطه مقایسه کنید. (شهریور ۱۴۰۱)
۳۵. روش تاریخ‌نگاری نوین را با روش تاریخ‌نگاری سنتی مقایسه کنید.

اظهار نظر و قضاوت

۳۶. به نظر شما چرا برخی از روزنامه‌های فارسی زبان در دوره قاجار، خارج از ایران چاپ می‌شد؟ (خرداد ۱۴۰۰ - دی ۹۹)
۳۷. به نظر شما چه ظرفیت‌هایی در میراث غنی تاریخی ما برای فهم بهتر گذشته وجود دارد؟
۳۸. به نظر شما نقش اسناد آرشیوی در مطالعات تاریخ معاصر ایران چگونه است؟
۳۹. به نظر شما روزنامه‌خاطرات اعتمادالسلطنه از چه جهت حائز اهمیت است؟

توصیف، فهرست و طبقه‌بندی اجزای ویژگی‌های پدیده‌های تاریخی

۴۰. چهار مورد از انواع کتاب‌هایی که در مطالعه و بررسی تاریخ معاصر ایران کاربرد دارند را نام ببرید.
۴۱. ویژگی‌های تاریخ‌نگاران سنتی را بنویسید.
۴۲. عمده‌ترین منابع مهم پژوهش دوره معاصر تاریخ ایران را بنویسید.
۴۳. وضعیت مطبوعات را در دوره پهلوی و پس از پیروزی انقلاب اسلامی شرح دهید.

کاربست شواهد و مدارک تاریخی

۴۴. متن‌های زیر را بخوانید و به سؤالات پاسخ دهید.
- متن ۱- «در عهد امیرچنان نظمی به کار بود که گرگان را از گوسفندان هراس بود و جمیع رعایا به بودن امیرراضی بودند، ولی اعیان مملکت چون مجال تعدی و خودسری نداشتند، به عزل او کوشش نمودند و به مقصد رسیدند و آخر همه پشیمان شده قدر و رتبه امیررا شناختند، که بقا و دوام او باعث نظام ملک و ملت بود» (اعتمادالسلطنه، صدرا لتواریخ، صفحه ۲۳۰)
- متن ۲- «پس از یک اربعین برحسب صوابدید امنا و امرا، فنایش بر بقا مرجع گردید. حاجی علیخان فراشباشی به کاشان شتافت. روز هجدهم ربیع‌الاول در گرمابه بدون ظهور عجز و لابه، ایادی‌ای که مدتی متمادی از یمین و بیسار اعادی و اشرار را مقهور و خوار می‌داشت، فِصَادِ دَرْخِیم نهاد ... به دیار عدمش روان ساخت.» (خورموجی، حقایق الاخبار ناصری، صفحه ۳۲۷).
- الف) طبق متن یک، چه کسانی از امیرکبیرراضی و خشنود بودند و چه کسانی دشمن او محسوب می‌شدند؟ چرا؟
- ب) از متن دوم، کدام ویژگی‌های امیر کبیر را می‌توان استخراج کرد و درباره چگونگی مرگ وی چه حقیقتی را می‌توان دریافت؟

سؤالات تشریحی (علل، دلایل، آثار، نتایج و پیامدهای تاریخی)

۴۵. تأسیس دارالترجمه همایونی در دوره قاجار چه تأثیری بر تاریخ‌نگاری این دوره داشت؟ (دی ۹۷)
۴۶. چه عاملی توجه زمامداران و نخبگان ایران را به دنیای غرب جلب کرد و نتیجه چه شد؟
۴۷. محمدحسن خان اعتمادالسلطنه که بود و چه کرد؟
۴۸. زمینه‌های پیدایش تاریخ‌نگاری نوین در ایران چگونه فراهم شد؟
۴۹. میرزا فتحعلی خان آخوندزاده که بود و در رساله خود، از چه کسی و به چه دلیلی انتقاد کرده است؟
۵۰. چه عواملی در دوره معاصربه ترویج و توسعه روش پژوهش علمی تاریخ در ایران کمک شایانی کرد؟
۵۱. کدام عوامل تأثیر بسزایی در گسترش و ارتقای روش تاریخ‌نگاری معاصر در ایران داشته‌اند؟
۵۲. کدام رویدادها تأثیر عمیقی در بینش مورخان ایرانی گذاشتند و توجه آنان را به دیدگاه‌ها و جنبه‌های گوناگون علل و نتایج این وقایع جلب کردند؟
۵۳. کتاب‌های خاطرات حاوی چه اطلاعاتی هستند؟
۵۴. سفرنامه‌ها از چه نظر در مطالعه تاریخ ایران حائز اهمیت هستند؟
۵۵. منظور از اسناد تاریخی چیست؟
۵۶. اسناد حاوی چه اطلاعاتی است؟

یادداشت:

۴
بخش

پاسخ‌نامه

۱ صحیح	۲ غلط	۳ صحیح
۴ غلط	۵ صحیح	۶ غلط
۷ صحیح	۸ صحیح	۹ غلط
۱۰ صحیح	۱۱ تاریخ بیداری ایرانیان	
۱۲ تاریخ ذوالقرنین	۱۳ کاغذ اخبار	
۱۴ وقایع اتفاقیه	۱۵ ایراد	
۱۶ الف) تاریخ بیداری ایرانیان ← میرزا محمدناظم الاسلام کرمانی (۳)		
	ب) حقایق الاخبار ناصری ← میرزا محمدجعفر خورموجی (۱)	
	پ) صدرا لتواریخ ← محمدحسن خان اعتمادالسلطنه (۴)	
	ت) تاریخ ذوالقرنین ← خاوری شیرازی (۲)	
۱۷ الف) نویسنده کتاب تاریخ بیداری ایرانیان ← ناظم الاسلام کرمانی (۳)		
	ب) مورخ مشهور عصر قاجار و رئیس دارالترجمه همایونی ← محمدحسن خان اعتمادالسلطنه (۱)	
۱۸ گزینۀ (۲)؛ ناظم الاسلام کرمانی در تاریخ بیداری ایرانیان		
۱۹ گزینۀ (۴)؛ میرزا فتحعلی خان آخوندزاده		
۲۰ گزینۀ (۱)؛ جنگ‌های ایران و روسیه		
۲۱ گزینۀ (۱)؛ مهدی خان استرآبادی		
۲۲ گزینۀ (۳)؛ دولت علیه ایران		
۲۳ به دلیل ماهیت استبدادی حکومت قاجار و نبود آزادی بیان		
۲۴ تاریخ بیداری ایرانیان		
۲۵ حقایق الاخبار ناصری		
۲۶ آرشیو ملی	۲۷ صدرالتواریخ	
۲۸ میرزا صالح شیرازی		
۲۹ بررسی جنبه‌های گوناگون حیات انسانی اعم از سیاسی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی		
۳۰ ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه		
۳۱ تأسیس مدرسه دارالفنون و ایجاد دارالطباعة دولتی و دارالترجمه همایونی		
۳۲ از زمان عباس میرزا (ولیعهد فتحعلی شاه)		
۳۳ با توجه به اهمیت اسناد در پژوهش‌های تاریخی، در بسیاری از کشورهای جهان، محلی برای نگهداری، حفاظت، مرمت، طبقه‌بندی و آماده‌سازی آن‌ها و استفاده محققان ایجاد شده است که به آن آرشیو گفته می‌شود. آرشیو ملی هر کشور محل نگهداری اسناد و مدارک با ارزش و معتبر مربوط به آن کشور است.		
۳۴ در دوران پیش از مشروطه، تعدادی روزنامه دولتی و غیردولتی در داخل کشور چاپ می‌شد. همچنین به دلیل ماهیت استبدادی حکومت قاجار و نبود آزادی بیان، برخی از روزنامه‌نگاران در خارج از کشور اقدام به چاپ روزنامه‌هایی به زبان فارسی کردند که نسخه‌هایی از آن‌ها به صورت مخفیانه به داخل ایران می‌رسید. انتشار روزنامه یکی از عواملی بود که در دوره قاجار موجب ایجاد تحولی بزرگ در مردم شد و یکی از عوامل و زمینه‌های ورود تفکر مشروطه‌خواهی به ایران محسوب می‌شد. پس از پیروزی انقلاب مشروطه، نشریات رشد سریعی پیدا کردند.		

۳۵ در شیوه تاریخ‌نگاری نوین، تاریخ‌نویسان و پژوهشگران با استفاده از روش تحقیق علمی، بهره‌برداری از منابع و اسناد و مدارک معتبر و گزینش و نقد آن‌ها، رویدادهای تاریخی را ارزیابی می‌کردند و یافته‌های علمی خود را به زبانی ساده می‌نوشتند. اما تاریخ‌نگاران سنتی، بیشتر به ثبت وقایع شاهان و امور آن‌ها همت داشتند. آن‌ها آثار خود را غالباً با خصوصیات ادبی تألیف می‌کردند و در این میان، گاه با زبان تملق و مدح شاهان سخن گفته و بیش از آن که مورخ حقیقت باشند، کاتب دربار بودند. سبک نگارش نیز در بسیاری موارد، سخت است و تحلیل و تفسیر، کمتر در این آثار به چشم می‌خورد.
۳۶ به دلیل ماهیت استبدادی حکومت قاجار و نبود آزادی بیان.
۳۷ صدها سال ثبت و ضبط وقایع از سوی مورخان مسلمان (غالباً ایرانی) میراث غنی و مهمی را برای فهم و تفسیر بسیاری از رخداد‌های مهم تاریخی برای ما فراهم آورده است. با احیای این میراث غنی و گنجینه‌هایی که شامل گستره‌ای فراتر از تاریخ‌نگاری صرف هستند، می‌توان به مکتوبات ارزشمندی درباره زندگی اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی گذشتگان و همچنین منابع جدی برای سنجش و نقد وقایع گذشته دست یافت.
۳۸ اسناد به عنوان یکی از مهم‌ترین منابع پژوهش تاریخی، حاوی اطلاعاتی بسیار ارزشمند و منحصر به فرد درباره مسائل و موضوع‌های سیاسی، اداری، اقتصادی (مالی، ملکی و معاملات) و فرهنگی، دیدگاه و عملکرد افراد، شخصیت‌ها، احزاب و گروه‌های سیاسی، اجتماعی و مذهبی است.
۳۹ خاطرات حاوی اطلاعات ارزشمندی درباره اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و شرح حال رجال این دوره‌اند که در سایر منابع به ندرت یافت می‌شود.
۴۰ کتاب‌های تاریخی، ادبی، خاطرات، سفرنامه‌ها و زندگی‌نامه‌ها (تراجم)
۴۱ ۱) بیشتر به ثبت وقایع شاهان و امور آن‌ها همت داشتند. ۲) آثار خود را غالباً با خصوصیات ادبی تألیف می‌کردند. ۳) گاه با زبان تملق و مدح شاهان سخن گفته و بیش از آن که مورخ حقیقت باشند، کاتب دربار بودند. ۴) سبک نگارش آن‌ها در بسیاری موارد، سخت بوده و تحلیل و تفسیر، کمتر در آثارشان به چشم می‌خورد.
۴۲ انواع کتاب‌ها (تاریخی، ادبی، خاطرات، سفرنامه‌ها، زندگی‌نامه‌ها (تراجم) و ...)؛ نشریات (روزنامه‌ها و مجلات)؛ اسناد و منابع آرشیوی، بناها، وسایل و ابزارها
۴۳ در دوران پهلوی اگرچه شاهد وجود برخی مجلات تخصصی هستیم، اما در مجموع، تعداد مطبوعات و شمار نشریات، نسبت به دوره احمدشاه قاجار، کاهش قابل توجهی پیدا کرد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، در کنار رشد بالای مراکز انتشاراتی و کتب مختلف، نشریات عمومی و تخصصی نیز از تنوع و عمق بسیار بالایی برخوردار شدند.
۴۴ الف) عموم مردم به دلیل نظمی که امیر ایجاد کرده بود از او راضی بودند؛ زیرا به اعیان مملکت اجازه تعدی و ظلم به مردم را نمی‌داد. اما اشراف و درباریان از او ناراضی بودند زیرا مجال خودسری، بی‌قانونی و ظلم به آن‌ها داده نمی‌شد.
ب) از آن‌جا که امیر جلوی زیاده‌خواهی‌های بزرگان و صاحبان قدرت را گرفته بود، آن‌ها تصمیم به قتل امیر گرفتند. از این‌رو پس از تبعید امیر به کاشان، آن‌ها فردی به نام حاجی علیخان فراشبندی را برای قتل رساندن امیر به کاشان فرستادند. امیر کبیر در نهایت صلابت و بدون هیچ ترس و التماسی پس از پریده شدن رگ دست‌هایش به شهادت رسید.

۵۴ | سفرنامه‌ها از نظر مطالعه تاریخ اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی اهمیت فوق‌العاده‌ای دارند و حاوی اطلاعات ارزشمندی درباره موضوع‌های اقتصادی مانند مالیات، گمرک، راه‌ها، مسائل اجتماعی از قبیل آداب و رسوم، پوشاک و تغذیه و مباحث فرهنگی، دینی، هنری و معماری هستند.

۵۵ | اسناد تاریخی شامل کلیه مکاتبات حکومتی، فرمان‌ها، معاهدات سیاسی، نامه‌های شخصی و اداری، اسناد مالی و قضایی، گزارش‌های اقتصادی، فرهنگی، نظامی و حقوقی می‌شوند.

۵۶ | اسناد حاوی اطلاعاتی بسیار ارزشمند و منحصر به فرد درباره مسائل و موضوع‌های سیاسی، اداری، اقتصادی (مالی، ملکی و معاملات) و فرهنگی، دیدگاه و عملکرد افراد، شخصیت‌ها، احزاب و گروه‌های سیاسی، اجتماعی و مذهبی است.

ایران و جهان در آستانه دوره معاصر

درس
۲

۵۷ صحیح	۵۸ غلط	۵۹ غلط
۶۰ صحیح	۶۱ غلط	۶۲ صحیح
۶۳ غلط	۶۴ صحیح	۶۵ صحیح
۶۶ غلط	۶۷ غلط	۶۸ غلط
۶۹ روسو	۷۰ انگلستان	
۷۱ اسپانیایی‌ها	۷۲ امپراتوری عثمانی	
۷۳ قزلباش	۷۴ خراسان	
۷۵ درگیری‌های داخلی - بی‌ثباتی سیاسی		
۷۶ اصفهان - کاخ خورشید		
۷۷ جمهوری	۷۸ پتر کبیر	
۷۹ ملکه ویکتوریا		
۸۰ الف) مهم‌ترین دستاورد این انقلاب نفی منشاء الهی سلطنت و تعیین اختیارات پادشاه از طرف مجلس بود ← انقلاب باشکوه (۲)		
ب) از مسائل و مشکلات داخلی این انقلاب، گسترش بی‌رویه شهرها، رشد سریع جمعیت و به وجود آمدن فاصله طبقاتی بود ← انقلاب صنعتی (۳)		
۸۱ الف) به عنوان نخستین رئیس‌جمهور امریکا انتخاب شد ← جورج واشینگتن (۶)		
ب) انگلستان در دوران حکومت او به قدرت اول جهان تبدیل شد ← ملکه ویکتوریا (۵)		
پ) به همراه همسرش توسط انقلابیون فرانسوی اعدام شد ← لویی شانزدهم (۴)		
ت) در پی سیاست‌ها و اقدامات او، روسیه در مسیر توسعه طلبی سیاسی و نظامی قرار گرفت ← پتر کبیر (۲)		
ث) از جمله روشنفکران فرانسوی در آستانه وقوع انقلاب در این کشور بود ← ژان ژاک روسو (۳)		
۸۲ الف) آخرین فرمانروای سلسله افشاریه بود ← شاهرخ (۴)		
ب) در زمان او کاخ خورشید در منطقه کلات ساخته شد ← نادر افشار (۱)		
پ) از شاهزادگان صفوی بود که آخرین تلاش‌ها را برای بازگرداندن حکومت صفوی انجام داد ← تهماسب دوم (۲)		
ت) در زمان او سپاه زند، بصره را تصرف کرد ← کریم خان (۵)		
۸۳ گزینه (۳)؛ ولتر		
۸۴ گزینه (۳)؛ نفی منشاء الهی سلطنت		
۸۵ گزینه (۴)؛ آقا محمدخان قاجار		
۸۶ گزینه (۲)؛ تضعیف مذهب شیعه		

۴۵ | در پی تأسیس دارالترجمه همایونی، آثار فراوانی به فارسی ترجمه شد که نوشته‌های تاریخی بخش قابل توجهی از نخستین آثار ترجمه شده از زبان اروپایی به زبان فارسی را تشکیل می‌دادند. ترجمه این آثار، تأثیر بسزایی در آشنایی نویسندگان و مورخان ایرانی با بینش و روش مورخان اروپایی داشت.

۴۶ | جنگ‌های ایران و روسیه در دوران پادشاهی فتحعلی‌شاه قاجار، توجه زمامداران و نخبگان ایران را به دنیای غرب جلب کرد. آنان با مقایسه وضعیت ایران در دوره قاجار و پهلوی و وضعیت غرب، در جست‌وجوی درک علل پیشرفت جوامع غربی و عقب‌ماندگی جامعه ایران برآمدند. در نتیجه چنین کنجکاوی‌هایی بود که از زمان عباس میرزا (ولیعهد فتحعلی‌شاه) ترجمه آثار اروپایی به تدریج آغاز شد.

۴۷ | محمدحسن خان اعتمادالسلطنه، از مورخان مشهور عصر قاجار، یکی از چهره‌های برجسته فرهنگی این دوره بود که به ریاست دارالترجمه همایونی برگزیده شد. در دوره ریاست او آثار فراوانی به فارسی ترجمه شد. او اگرچه تاریخ‌نویس درباری بود، گام‌های بلندی در حوزه تاریخ‌نویسی عصر قاجار برداشت و سعی کرد آثار خود را تا حدودی از پرده پوشی‌ها و مداحی‌های رایج مورخان رسمی دور سازد. او در یکی از آثارش به نام صدرالتواریخ، امیرکبیر را ستایش می‌کند.

۴۸ | ۱) جنگ‌های ایران و روسیه در دوران پادشاهی فتحعلی‌شاه قاجار، چشم و گوش زمامداران و نخبگان ایران را به دنیای غرب جلب کرد. آنان با مقایسه وضعیت ایران و غرب در جست‌وجوی درک علت پیشرفت جوامع غربی و دلیل عقب‌ماندگی جامعه ایران برآمدند. ۲) از زمان عباس میرزا (ولیعهد فتحعلی‌شاه) ترجمه آثار اروپایی به فارسی آغاز شد و سپس با تأسیس مدرسه دارالفنون و ایجاد دارالطباعة دولتی و دارالترجمه همایونی در زمان ناصرالدین‌شاه گسترش یافت. محمدحسن خان اعتمادالسلطنه به ریاست دارالترجمه همایونی برگزیده شد. در دوره ریاست او آثار فراوانی توسط وی و دیگر مترجمان به فارسی ترجمه شد. ۳) نوشته‌های تاریخی بخش قابل توجهی از نخستین آثار ترجمه شده از زبان‌های اروپایی به زبان فارسی را تشکیل می‌دادند و ترجمه آن‌ها تأثیر بسزایی در آشنایی نویسندگان و مورخان ایرانی با بینش و روش مورخان اروپایی داشت.

۴) با گسترش فعالیت علمی شرق‌شناسان، کتیبه‌های بیستون و طاق بستان رمزگشایی شد و اطلاعات دقیق و جدیدی درباره تاریخ ایران به دست آمد.

۴۹ | میرزا فتحعلی‌خان آخوندزاده، یکی از متفکران دوره قاجار، با این‌که مورخ نبود، تاریخ‌نویسی سنتی را به شیوه علمی نقد کرد. وی در رساله ایراد، شیوه تاریخ‌نویسی رضاقلی‌خان هدایت را به دلیل استفاده او از شعر در بیان رویدادها و به کار بردن الفاظ مصنوع ادبی مورد انتقاد قرار داد.

۵۰ | گسترش مدارس جدید، تأسیس دانشگاه و رواج آموزش تاریخ به عنوان یک رشته علمی در دوره معاصر، به ترویج و توسعه روش پژوهش علمی تاریخ در ایران کمک شایانی کرد.

۵۱ | ایجاد مراکز تحقیقاتی و نشریات تخصصی در حوزه مطالعات تاریخی و نیز تألیف، ترجمه و نشر کتاب‌ها و مقاله‌های علمی فراوان، تأثیر بسزایی در گسترش و ارتقای روش تاریخ‌نگاری معاصر در ایران داشته است.

۵۲ | ۱) انقلاب مشروطه، ۲) نفوذ و دخالت کشورهای استعمارگر، ۳) جنگ‌های جهانی اول و دوم و اشغال ایران، ۴) جنبش ملی شدن نفت و ۵) انقلاب اسلامی

۵۳ | حاوی اطلاعات ارزشمندی درباره اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و شرح حال رجال این دوره‌اند که به ندرت در سایر منابع یافت می‌شود.

۳
بخش

امتحان نهایی

ساعت شروع: ۸ صبح

آزمون نوبت دوم

آزمون ۱: خرداد ماه ۱۴۰۱

نمره

سؤالات امتحانی

ردیف

۳	<p>۱ به خاطر بیاورید:</p> <p>الف) جمله‌های صحیح یا غلط را مشخص کنید. (هر مورد ۰/۲۵)</p> <p>۱- اساس کار تاریخ‌نگاری سنتی، غالباً بررسی زندگی پادشاهان و شرح فتوحات آنان بوده است.</p> <p>۲- ایران پُلی برای پیروزی متحدین در جنگ جهانی دوم بود. بدون استفاده از ایران سرنوشت جنگ تغییر می‌کرد.</p> <p>۳- اولین نماز جمعه بعد از انقلاب اسلامی به امامت آیت‌الله خامنه‌ای در تهران اقامه گردید.</p> <p>ب) کدام یک از گزینه‌های سمت چپ با شماره‌های سمت راست در ارتباط است؟ (در ستون سمت چپ یک مورد اضافی است.) (هر مورد ۰/۲۵)</p> <table border="1" style="width: 100%; text-align: center;"> <thead> <tr> <th style="width: 50%;">«الف»</th> <th style="width: 50%;">«ب»</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>۱. معاهده جداکننده افغانستان و هرات از ایران</td> <td>الف. آخال</td> </tr> <tr> <td>۲. معاهده اعطاکننده حق مصونیت قضایی (کاپیتولاسیون) به روسی</td> <td>ب. گلستان</td> </tr> <tr> <td>۳. عهدنامه جداکننده مناطق وسیع ایران در شرق دریای کاسپی (خرز)</td> <td>ج. ترکمانچای</td> </tr> <tr> <td></td> <td>د. پاریس</td> </tr> </tbody> </table>	«الف»	«ب»	۱. معاهده جداکننده افغانستان و هرات از ایران	الف. آخال	۲. معاهده اعطاکننده حق مصونیت قضایی (کاپیتولاسیون) به روسی	ب. گلستان	۳. عهدنامه جداکننده مناطق وسیع ایران در شرق دریای کاسپی (خرز)	ج. ترکمانچای		د. پاریس
«الف»	«ب»										
۱. معاهده جداکننده افغانستان و هرات از ایران	الف. آخال										
۲. معاهده اعطاکننده حق مصونیت قضایی (کاپیتولاسیون) به روسی	ب. گلستان										
۳. عهدنامه جداکننده مناطق وسیع ایران در شرق دریای کاسپی (خرز)	ج. ترکمانچای										
	د. پاریس										
	<p>ج) جاهای خالی را با کلمات زیر تکمیل کنید. (دو مورد اضافی است.) (هر مورد ۰/۲۵)</p> <p>(فرانسه - انگلیس - میرزا حسن رشدیه - امیرکبیر)</p> <p>۱- انقلاب صنعتی با اختراع و تکمیل ماشین بخار در کشور ..... آغاز گردید.</p> <p>۲- هدف ..... از برپایی مراکز آموزشی جدید، فراهم آوردن شرایط برای سوادآموزی فرزندان همه قشرهای مختلف جامعه بود.</p>										
	<p>د) گزینه‌های مناسب را انتخاب کنید. (هر مورد ۰/۲۵)</p> <p>۱- هدف از تشکیل مجمع تشخیص مصلحت نظام به فرمان امام خمینی چه بود؟</p> <p>الف) بازنگری در قانون اساسی جمهوری اسلامی</p> <p>ب) اداره بهتر امور کشور در دوران جنگ</p> <p>ج) حل اختلافات بین مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان</p> <p>د) بررسی صلاحیت نامزدهای انتخاباتی</p> <p>۲- انگلستان در سال ۱۹۱۷ م. با صدور «اعلامیه بالفور» نظر مساعد خود را در چه زمینه‌ای اعلام کرد؟</p> <p>الف) تقسیم امپراتوری عثمانی</p> <p>ب) ایجاد سرزمین یهودی در فلسطین</p> <p>ج) تجزیه امپراتوری اتریش - مجارستان</p> <p>د) تشکیل حکومت پهلوی در ایران</p>										
	<p>ه) به سؤالات زیر پاسخ کوتاه دهید. (هر مورد ۰/۲۵)</p> <p>۱- اولین بار در کدام کتاب عصر قاجار نقش طبقات اجتماعی مختلف در انقلاب مشروطیت نشان داده شد؟</p> <p>۲- واقعت قتل امیرکبیر، نخستین بار در کدام کتاب عصر قاجار بازتاب داده شده است؟</p>										
۲	<p>۲ تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی:</p> <p>الف) فاشیست‌ها: (ب) استبداد صغیر:</p>										
۲	<p>۳ مقایسه پدیده‌های تاریخی:</p> <p>الف) نظرات «ولتر» و «مونتسکیو» دو تن از مشهورترین روشنفکران فرانسه را در دوران انقلاب با هم مقایسه کنید.</p> <p>ب) قانون کاپیتولاسیون در دوره محمد رضا شاه را با توافق نامه بین المللی «وین» مقایسه کنید.</p>										

۲	۴ اظهار نظر و قضاوت:
	الف) به نظر شما، اسکان اجباری عشایر توسط رضاشاه چه نتایجی به دنبال داشت؟ ب) به نظر شما، چرا امام خمینی با تصویب نامه انتخابات انجمن های ایالتی و ولایتی مخالفت کرد؟
۴	۵ توصیف، فهرست و طبقه بندی اجزا یا ویژگی های پدیده های تاریخی:
	الف) در عصر جنگ سرد اصطلاح «بلوک غرب» و «بلوک شرق» در مورد چه کشورهایی به کار برده می شد؟ ب) اقدامات مهم انگلستان را برای ممانعت از ملی شدن صنعت نفت ایران بنویسید. (ذکر یک مورد کافی است). ج) مهم ترین انگیزه و اهداف صدام از هجوم نظامی به ایران چه بود؟ (ذکر یک مورد کافی است). د) مهم ترین توطئه ها و تلاش های دشمنان داخلی و خارجی انقلاب اسلامی را نام ببرید. (ذکر چهار مورد کافی است).
۱	۶ کاربرست شواهد و مدارک تاریخی:
	«ناصرالدین شاه قاجار با هدف آشنایی با پیشرفت های اروپاییان و اخذ فناوری مدرن غربی سه مرتبه به اروپا سفر کرد. در دوران سلطنت او، تلگراف، تلفن، بانک، موزه، دوربین عکاسی و برخی دیگر از جلوه های تمدن جدید غرب علی رغم برخی مخالفت ها وارد ایران شد. ناصرالدین شاه به مقوله عکس و عکاسی علاقه فراوانی داشت و یکی از دلایل رواج آن در ایران، علاقه وی به عکاسی بود. او خود عکاسی می کرد و در این زمینه مهارت داشت.» الف) ناصرالدین شاه قاجار با چه هدفی سه بار به اروپا سفر کرد؟ ب) یکی از دلایل رواج عکاسی در ایران در دوره قاجار چه بود؟
	سؤالات تشریحی: (علل، دلایل، آثار، نتایج و پیامدهای تاریخی)
۰/۵	۷ امام خمینی چه موضعی نسبت به اقدام دانشجویان در خصوص تسخیر لانه جاسوسی (سفارت آمریکا) داشتند؟
۰/۵	۸ ایالات متحده آمریکا با چه ادعایی در جنگ جهانی دوم رسماً به متفقین پیوست؟
۱	۹ در پیمان صلح ورسای چه تصمیماتی در مورد کشور آلمان گرفته شد؟
۱	۱۰ رضا شاه برای تضعیف روحانیت چه دستوراتی داد؟ (ذکر دو مورد کافی است).
۱	۱۱ علت استعفای دکتر مصدق از نخست وزیری را در تیر ۱۳۳۱ بررسی کنید.
۱	۱۲ مهم ترین دستاوردهای «فرهنگی و معنوی» دفاع مقدس را بنویسید. (ذکر یک مورد کافی است).
۱	۱۳ مهم ترین علل مخالفت نمایندگان مجلس شانزدهم با قرارداد الحاقی «گس - گلشائیان» چه بود؟
۲۰	★ موفق و مؤید باشید.★

ساعت شروع: ۸ صبح

آزمون نوبت دوم

آزمون ۲: شهریور ماه ۱۴۰۱

نمره	سؤالات امتحانی	ردیف										
۳	۱ به خاطر بیاورید. الف) جمله های صحیح یا غلط را مشخص کنید. (هر مورد ۲۵/۰) ۱- آمریکا که خود پیشنهاد تأسیس جامعه ملل را داده بود به عضویت این نهاد بین المللی در نیامد. ۲- احداث راه آهن سراسری در ایران در زمان محمدرضاشاه پهلوی آغاز گشت. ۳- آغاز سلطنت پهلوی، در واقع فصل جدیدی از تاریخ ایران است که به «استعمار نو» شهرت دارد. ب) کدام یک از شماره های سمت راست با گزینه های سمت چپ در ارتباط است؟ (یک مورد اضافی است.) (هر مورد ۲۵/۰)											
	<table border="1"> <tr> <td>«الف»</td> <td>«ب» (یک مورد اضافی است).</td> </tr> <tr> <td>۱. رهبر جنبش استقلال طلبانه آمریکای لاتین</td> <td>الف. بیسمارک</td> </tr> <tr> <td>۲. رهبر حزب فاشیست ایتالیا</td> <td>ب. لینن</td> </tr> <tr> <td>۳. مرد آهنین ایالت پروس</td> <td>ج. سیمون بولیوار</td> </tr> <tr> <td></td> <td>د. نیتو موسولینی</td> </tr> </table>	«الف»	«ب» (یک مورد اضافی است).	۱. رهبر جنبش استقلال طلبانه آمریکای لاتین	الف. بیسمارک	۲. رهبر حزب فاشیست ایتالیا	ب. لینن	۳. مرد آهنین ایالت پروس	ج. سیمون بولیوار		د. نیتو موسولینی	
«الف»	«ب» (یک مورد اضافی است).											
۱. رهبر جنبش استقلال طلبانه آمریکای لاتین	الف. بیسمارک											
۲. رهبر حزب فاشیست ایتالیا	ب. لینن											
۳. مرد آهنین ایالت پروس	ج. سیمون بولیوار											
	د. نیتو موسولینی											

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَّآلِ مُحَمَّدٍ وَّعَجِّلْ فَرَجَهُمْ

تاریخ (۳) ایران و جهان معاصر

رشته ادبیات و علوم انسانی

پایه دوازدهم

دوره دوم متوسطه

در این جزوه متن کتاب درسی عیناً آمده است و پاسخ سؤالات امتحان نهایی از سال ۹۷ تا دی ماه ۱۴۰۱ در آن مشخص شده است. برای مرور سریع در شب امتحان با این جزوه می‌توانید یک بار متن کتاب درسی را بخوانید و همزمان متوجه شوید که طراح از کدام قسمت کتاب، سؤال طرح کرده است.

فهرست

۳	درس ۱- تاریخ‌نگاری و منابع دوره معاصر
۶	درس ۲- ایران و جهان در آستانه دوره معاصر
۱۰	درس ۳- سیاست و حکومت در عصر قاجار (از آغاز تا پایان سلطنت ناصرالدین‌شاه)
۱۴	درس ۴- اوضاع اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی عصر قاجار
۱۷	درس ۵- نهضت مشروطه ایران
۲۲	درس ۶- جنگ جهانی اول و ایران
۲۵	درس ۷- ایران در دوره حکومت رضاشاه
۲۷	درس ۸- جنگ جهانی دوم و جهان پس از آن
۳۱	درس ۹- نهضت ملی شدن صنعت نفت ایران
۳۴	درس ۱۰- انقلاب اسلامی
۳۷	درس ۱۱- استقرار و تثبیت نظام جمهوری اسلامی
۴۰	درس ۱۲- جنگ تحمیلی و دفاع مقدس

تاریخ نگاری و منابع دوره معاصر

شناخت تحولات تاریخ نگاری و منابع پژوهش تاریخی دوره معاصر از محورهای اساسی و مهم در بررسی‌های تاریخی این دوره محسوب می‌شود. آشنایی با دیدگاه‌های مختلف تاریخ نگاری در ایران، به شما در درک روش و بینش مورخان این دوره کمک می‌کند. در این درس تحولات تاریخ نگاری و گونه‌های منابع تاریخی دوره معاصر را بررسی خواهیم کرد.

تحولات تاریخ نگاری دوره معاصر

۱- تاریخ نگاری سنتی و میراث تاریخی

صدها سال نیت و ضبط وقایع از سوی مورخان مسلمان که تعداد قابل توجهی از آنان ایرانی هستند، میراثی غنی و منبع مهمی برای فهم و تفسیر بسیاری از رخدادهای مهم تاریخی برای ما فراهم آورده است.

با این وجود، عده‌ای از تاریخ نگاران سنتی، بیشتر به نیت وقایع شاهان و امور آنها همت داشتند. آنها آثار خود را غالباً با خصوصیات ادبی تألیف می‌کردند و در این میان گاه با زبان تملق و مدح شاهان سخن گفته و بیش از آنکه مورخ حقیقت باشند، کاتب دربار بودند. سبک نگارش نیز در بسیاری موارد، سخت است و تجلیل و تفسیر، کمتر در این آثار به چشم می‌خورد.

اگرچه تعداد زیادی از منابع در دسترس در تاریخ، بیشتر بر تاریخ شاهان و جنگ‌های آنها تأکید دارد، اما با احیای میراث غنی و گنجینه‌هایی که شامل گستره‌ای فراز از تاریخ نگاری صرف هستند (مانند تحقیقات رجالی، کتاب‌شناسی‌ها، زندگی‌نامه‌های عالمان، بزرگان و...)، می‌توان به مکتوبات ارزشمندی درباره زندگی اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی گذشتگان و همچنین منابعی جدی برای سنجش و نقد وقایع گذشته دست یافت.

تا امروز تلاش‌های زیادی برای احیای میراث مکتوب صورت گرفته است، اما اهتمام و حمایت از این اقدام، به اندازه کافی وجود نداشته است؛ میراثی که بخش زیادی از آن نیاز به تصحیح، ترجمه و چاپ دارد و به دلیل غفلت در برهه‌هایی از تاریخ، بسیاری از نسخه‌ها از دست رفته است.

۱- میرزا مهدی‌خان استرآبادی، مورخ دربار نادرشاه افشار، در کتابهای جهانکشی نامی و ذکرة نادره فوجات نادر را شرح می‌دهد و وی را ستایش می‌کند. میرزا محمد صادقی موسوی، نویسنده تاریخ گنجینه گشته نیز، تاریخ نادر را با اسلوبی مصنوع و دشوار همراه با تملق‌گویی از فرمانروایان زنده نوشته است.

۱. دی ۹۷ (معارف)

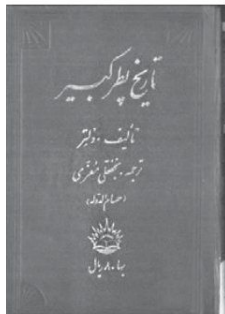
فصلیت ۱

بحث و گفت‌وگو

به چند گروه تقسیم شوید و با راهنمایی دبیر خود درباره نقاط قوت و ضعف میراث تاریخ نگاری ما، بحث و گفت‌وگو نمایید.

۲- تاریخ نگاری معاصر

در دوره معاصر شکل جدیدی از تاریخ نگاری در ایران رواج یافت که از نظر بینش و روش با تاریخ‌نویسی سنتی متفاوت بود. زمینه‌های پیدایش: جنگ‌های ایران و روسیه در دوران پادشاهی فتحعلی‌شاه قاجار، توجه زمامداران و نخبگان ایران را به دنیای غرب جلب کرد. آنان با مقایسه وضعیت ایران در دوره قاجار و بهلولی و وضعیت غرب، در جست‌وجوی درک علل پیشرفت جوامع غربی و عقب‌ماندگی جامعه ایران برآمدند. در نتیجه چنین کنجکاوی‌هایی بود که از زمان عباس میرزا (ولیعهد فتحعلی‌شاه) ترجمه آثار اروپایی به تدریج آغاز شد و سپس با تأسیس مدرسه دارالفنون و ایجاد دارالطباعه دولتی و دارالترجمه همایونی در زمان ناصرالدین‌شاه گسترش یافت. ^۱ محمدحسن‌خان اعتمادالسلطنه، از مورخان مشهور عصر قاجار، یکی از چهاردهی برجسته فرهنگی این دوره بود که به ریاست دارالترجمه همایونی برگزیده شد. در دوره ریاست او آثار فراوانی به فارسی ترجمه شد. نوشته‌های تاریخی بخش قابل توجهی از نخستین آثار ترجمه‌شده از زبان‌های اروپایی به زبان فارسی را تشکیل می‌دادند و ترجمه آنها تأثیر بسزایی در آشنایی نویسندگان و مورخان ایرانی با بینش و روش مورخان اروپایی داشت.

۱- جابلقه، مرکز چاپ و نشر کتاب و روزنامه

۱. دی ۱۴۰۱ (معارف) - خرداد ۱۴۰۰ (معارف) - خرداد ۹۸ - دی ۹۷

۳

گاج

انتقاد به تاریخ‌نویسی سنتی

در عصر قاجار برخی از تاریخ نگاران سنتی، در عین پایبندی به ساختار کلی تاریخ‌نویسی سنتی، بعضی از ویژگی‌های این نوع از تاریخ نگاری را نقد کردند. ^۱ یکی از پیشگامان انتقاد به تملق و متکلف‌نویسی، خاوری شیرازی مورخ مشهور زمان فتحعلی‌شاه و نویسنده تاریخ ذوالقرنین است. او به حقیقت‌نویسی و مختصرنویسی علاقه نشان داد و تملق‌گویی را نکوهش کرد؛ چنان‌که در این باره نوشته است: «تاریخ نگار را هم لازم است که راست گفتاری پیشه کند... فرشته را دیو نخواند و دیو را فرشته نماند...»^۱ البته او خود هم‌گجا پایبند به این نظر نبوده است.

^۲ میرزا محمد جعفر خورموجی، از مورخان عصر ناصری و مؤلف کتاب حقایق الاخبار ناصری که از منتقدان تملق‌گویی بوده، نخستین کسی است که واقعیت قتل امیرکبیر را بازنایب داده است. ^۳ محمدحسن‌خان اعتمادالسلطنه نیز اگرچه تاریخ‌نویسی درباری بود، گام‌های بلندی در حوزه تاریخ‌نویسی عصر قاجار برداشت و سعی کرد آثار خود را تا حدودی از برده‌نویسی‌ها و مدحی‌های رایج مورخان رسمی دور سازد. او در یکی از آثارش به نام صدرالتواریخ، امیرکبیر را ستایش می‌کند.

فصلیت ۲

بررسی شواهد و مدارک

متن‌های زیر را بخوانید و به سؤالات پاسخ دهید.

متن ۱- «در عهد امیر جهان نظامی به کار بود که گرگان را از گوسفندان هراس بود و جمیع رعایا به بودن امیر راضی بودند، ولی اعیان مملکت چون مجال تعدی و خودسری نداشتند، به عزل او کوشش نمودند و به مقصد رسیدند و آخر همه پشیمان شده قدر و رتبه امیر را شناختند، که بقا و دوام او باعث نظام ملک و ملت بود» (اعتمادالسلطنه، صدرالتواریخ، ص ۲۳۰).

متن ۲- «پس از یک اربعین برحسب صوابدید امنا و امرا، فتایش بر بقا مرجع گردید. حاجی علیخان فراشیبانی به کاشان شتافت. روز هجدهم ربیع‌الاول در گرمابه بدون ظهور عجز و لایه ایادی‌ای^۱ که مدتی متمادی از یمن و بسار^۲ اغادی و اشترار^۳ را مقهور و خوار می‌داشت، قضا^۴ دزخیم نهاد... به دیار عدمش روان ساخت» (خورموجی، حقایق الاخبار ناصری، ص ۳۲۷).

۱- مطابق متن یک، چه کسانی از امیرکبیر راضی و خشنود بودند و چه کسانی دشمن او محسوب می‌شدند؟ چرا؟
 ۲- از متن دوم، کدام ویژگی‌های امیرکبیر را می‌توان استخراج کرد و درباره چگونگی مرگ وی چه حقیقتی را می‌توان دریافت؟ بحث و استدلال کنید.
 ۳- به کمک دبیر خود بررسی کنید که آیا خورموجی بعد از فاش کردن این حقیقت با مشکلی روبه‌رو شده است یا نه.

۱- دست‌های ۲- راست و چپ ۳- دشمنان و آدم‌های بد ۴- رگ زدن

میرزا فتحعلی‌خان آخوندزاده (۱۲۲۸-۱۲۹۵ ق)، یکی از متفکران دوره قاجار، با اینکه مورخ نبود، تاریخ‌نویسی سنتی را به شیوه علمی نقد کرد. وی در رساله ایراد، شیوه تاریخ‌نویسی رضاقلی‌خان هدایت را به دلیل استفاده از او از شعر در بیان رویدادها و به کار بردن الفاظ مصنوع ادبی مورد انتقاد قرار داد.

۱- خاوری شیرازی، تاریخ ذوالقرنین ج ۱، ص ۷

۱. شهریور ۱۴۰۱ - دی ۱۴۰۱ ۲. خرداد ۱۴۰۱ - خرداد ۱۴۰۱ - خرداد و شهریور ۹۸ (معارف)

۳. خرداد ۱۴۰۱ - دی ۱۴۰۱ - دی ۹۹

۵

بیشتر بدانیم

ترجمه آثار فلسفی

علاوه بر ترجمه نوشته‌های تاریخی، ترجمه آثار فلسفی نیز تأثیر چشمگیری بر بینش و روش نویسندگان و مورخان ایرانی در عصر قاجار و پس از آن گذاشت. یکی از این آثار که از فرانسه به ایران ارسال و پس از چندی ترجمه شد، کتاب گفتار در روش به کار بردن عقل اثر معروف رنه دکارت بود. دکارت که از پیش‌گامان تفکر فلسفی و علمی جدید در جهان غرب محسوب می‌شود، بسیاری از اندیشه‌های پیشینیان خود را نقد کرده بود. این کتاب دکارت در ۱۲۷۹ ق در دوره ناصرالدین شاه به نام حکمت ناصری به کتاب دیاکرت به فارسی ترجمه شد. در این دوره، نوشته‌هایی از ولتر^۱ و مونتسکیو^۲ (دو فیلسوف و مورخ فرانسوی قرن ۱۸م) به فارسی ترجمه شد.

۱- Descartes ۲- Wolter (Voltaire) ۳- Montesqio (Montesqieu)

با گسترش فعالیت علمی شرق‌شناسان، کتیبه‌های بیستون و طاق اساسی را در تاریخ نگاری فراهم آورد. بستان رمزگشایی شد و اطلاعات جدیدی درباره تاریخ ایران به دست آمد. گسترش کتیفات باستان‌شناسی در ایران، منابع اعتبار و صحت کافی برخوردار نبود و از سوی دیگر، زمینه نوینی را پیش روی مورخان قرارداد و زمینه تحولی عمیق و غارت آثار باستانی و استعمار ملت‌ها را فراهم ساخت.

سر هنری راولینسون، افسر و دیپلمات انگلیسی در عصر قاجار، نخستین شرق‌شناسی بود که با مطالعه کتیبه بیستون موفق به خواندن خط میخی شد.

کتیبه بیستون

۴

روش تاریخ‌نگاری معاصر

در دوره معاصر به تدریج شرایط و بستر مناسبی برای ظهور تاریخ‌نگاری معاصر در ایران فراهم آمد. در این شیوه تاریخ‌نگاری، تاریخ‌نویسان و پژوهشگران با استفاده از روش تحقیق علمی، بهره‌برداری از منابع و اسناد و مدارک معتبر و گزینش و نقد آنها، رویدادهای تاریخی را ارزیابی می‌کردند و یافته‌های علمی خود را به زبانی ساده می‌نوشتند. تاریخ‌نگاران جدید همچنین تلاش می‌کردند از نتایج تحقیقات علمی چون باستان‌شناسی، زبان‌شناسی، جغرافیا، جامعه‌شناسی و اسطوره‌شناسی در مطالعه تاریخ بهره‌مند شوند. گسترش مدارس جدید، تأسیس دانشگاه و رواج آموزش تاریخ به عنوان یک رشته علمی در دوره معاصر، به ترویج و توسعه روش پژوهش علمی تاریخ در ایران کمک شایانی کرد. علاوه بر این، ایجاد مراکز تحقیقاتی و نشریات تخصصی در حوزه مطالعات تاریخی و نیز تألیف، ترجمه و نشر کتاب‌ها و مقاله‌های علمی فراوان، تأثیر بسزایی در گسترش و ارتقای روش تاریخ‌نگاری معاصر در ایران داشته است.

پیشینه تاریخ‌نگاری معاصر

اساس کار تاریخ‌نگاری سنتی، غالباً بررسی زندگی پادشاهان و شرح فتوحات آنان بود. اما در تاریخ‌نویسی معاصر، به برخی جنبه‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی حیات انسانی بیشتر توجه می‌شود. انقلاب مشروطیت تأثیر عمیقی بر دگرگونی پیش مورخان ایرانی داشت و توجه آنان را به ابعاد گوناگون رویدادهای تاریخی و به‌ویژه نقش مردم جلب کرد. این پیشینه در کتاب **تاریخ بیماری / ایرانیان نوشته میرزا محمد ناظم الاسلام کرمانی** (۱۲۸۰-۱۳۳۷ق) بدیدار شده است. نویسنده این کتاب ضمن توجه به مردم، نقش طبقات اجتماعی مختلف را در انقلاب مشروطیت نشان داده است.

علاوه بر انقلاب مشروطه، رویدادهای مهم دیگری همچون نفوذ و دخالت کشورهای استعمارگر، جنگ‌های جهانی اول و دوم و اشغال ایران، جنبش ملی شدن نفت و انقلاب اسلامی تأثیر عمیقی در پیش مورخان ایرانی گذاشتند و توجه آنان را به دیدگاه‌ها و جنبه‌های گوناگون علل و نتایج این وقایع جلب کردند.

در جدول صفحه بعد، اسامی برخی از نمایندگان تاریخ‌نگاری معاصر ایران ذکر شده است. برخی از این افراد، دارای گرایش‌هایی متضاد با فرهنگ ملی و دینی در ایران بودند که در آثار آنها، منعکس شده است. بعد از انقلاب اسلامی ایران نیز محققانی با نگاه انتقادی در مواجهه با تاریخ‌نگاری رسمی، آثار مهمی در این زمینه نگاشته‌اند.

۱. خرداد ۱۴۰۱ - خرداد ۹۹ - دی ۹۹ - شهریور ۹۸

۲. خرداد ۱۴۰۱ - شهریور ۱۴۰۱ - دی ۱۴۰۱ - خرداد ۹۹ - خرداد ۹۸

میرزا حسن پیرینسا (مشیرالدوله)

عباس افشار استهبانی

محمد ابراهیم باستانی پاریزی

برخی از نمایندگان تاریخ‌نگاری معاصر ایران

موضوع / پژوهشگر	اثر و تألیف
حسن پیرینسا (مشیرالدوله)	سیاستمدار و تاریخ‌نگار؛ مؤلف تاریخ ایران باستان در سه جلد (۱۲۵۱-۱۳۱۴.ش. تهران)
احمد کسروی	تاریخ‌نگار، زبان‌شناس و حقوق‌دان؛ نویسنده تاریخ مشروطه ایران ، تاریخ هیجده ساله آذربایجان ، تاریخ پانصد ساله خوزستان (۱۲۶۹. تبریز-۱۳۲۴.ش. تهران)
محمد قزوینی (علامه قزوینی)	ادیب، مصحح و پژوهشگر تاریخ و فرهنگ ایران؛ از جمله آثار مهم وی تصحیح تاریخ جهانگشای جوینی و مجموعه مقالات و یادداشت‌های تاریخی در چندین جلد است. مؤلف، مصحح و مترجم آثاری در موضوع تاریخ و ادبیات؛ نویسنده تاریخ ملل و نحل و تاریخ (۱۲۵۶. تهران-۱۳۲۸.ش. تهران)
غلامرضا رشیدپاشمی	۱۲۷۵. دالاهو کرمانشاه-۱۳۳۰.ش. تهران)
عباس اقبال استهبانی	مؤرخ، ادیب، استاد دانشگاه و نویسنده آثاری مانند تاریخ مفصل ایران از صدر اسلام تا انقراض قاجاریه ، تاریخ مغول ، خاندان نوبختی و دیگر آثار تاریخی به صورت تألیف، ترجمه و تصحیح متون؛ مؤلف کتاب‌های درسی تاریخ در دوران پهلوی (۱۲۷۵. آشتیان - ۱۳۳۴.ش. رم)
سعد نفیسی	ادیب، تاریخ‌نگار، مترجم و شاعر. استاد دانشگاه؛ مؤلف تاریخ تمدن ساسانی ، تاریخ اجتماعی و سیاسی ایران در دوره معاصر و ده‌ها اثر دیگر در موضوع تاریخ و ادبیات (۱۲۷۴.ش. تهران-۱۳۲۵.ش. تهران)
نصیرالله فلسفی	مؤرخ، ادیب و مترجم و نویسنده آثاری چون تألیف زنگنه شاه عباس اول در پنج جلد و آثار متعدد دیگر در تاریخ ایران و جهان؛ مؤلف کتاب‌های درسی تاریخ و جغرافیا در دوران پهلوی (۱۲۸۰. تهران-۱۳۶۰.ش. تهران)
عبدالحسین زین کوب	ادیب، تاریخ‌نگار، مترجم و استاد دانشگاه؛ نویسنده و مترجم آثار متعدد در تاریخ و ادبیات از جمله تاریخ مردم ایران ، روزگار آن، در قرن سکوت ، بامداد اسلام ، کارنامه اسلام ، و تاریخ در ترازو (۱۳۰۱.ش. بروجرد-۱۳۷۸.ش. تهران)
فردون آدمیت	تاریخ‌نگار؛ مؤلف آثار تاریخی متعدد که از جمله آنهاست: امریکیر و ایران ، اندیشه‌های طالبوف ، اندیشه‌های میرزا فتحعلی آخوندزاده ، اندیشه‌های میرزا آق‌خان کرمانی و ایدئولوژی نهضت مشروطیت ایران (۱۲۹۹.ش. تهران-۱۳۲۷.ش. تهران)
محمد ابراهیم باستانی پاریزی	تاریخ‌نگار، استاد دانشگاه؛ مؤلف و مصحح ده‌ها اثر تاریخی و ادبی، از جمله تاریخ کرمان ، فرماندهان کرمان ، پارسی‌سران -۱۳۲۴.ش. تهران) سیاست و اقتصاد عصر صفوی ، یعقوب‌لیت و ...

گونه‌های منابع تاریخی در دوره معاصر

منابع پژوهش دوره معاصر تاریخ ایران نسبت به دوران پیش از آن، کثرت و تنوع فراوانی دارند. عمده‌ترین منابع مهم این دوره شامل انواع کتاب‌ها (تاریخی، ادبی، خاطرات، سفرنامه‌ها، زندگی‌نامه‌ها (تراجم) و ...)، نشریات (روزنامه‌ها و مجلات)، اسناد و منابع آرشیوی، بناها، وسایل و ابزارهاست.

۱- تراجم، ترجمه به معنی شرح حال و زندگی‌نامه

۱. (دی ۹۷) (معارف)

فصلیت ۳

به چند گروه تقسیم شوید و با همکاری، سه دلیل برای فراوانی و تنوع زیاد منابع مکتوب در تاریخ معاصر ایران بنویسید.

الف) کتاب‌ها

۱- تاریخی؛ در دوره معاصر و به‌ویژه عصر قاجار، مورخان ایرانی با دو رویکرد سنتی و جدید کتاب‌های متعددی در موضوع تاریخ نوشته‌اند که پیش از این با برخی از آنها آشنا نشده‌اید. علاوه بر این، در دوره قاجار چند تن از اروپاییان که اغلب مدتی را در ایران به سر برده بودند، کتاب‌هایی درباره تاریخ ایران نوشته‌اند که جزء منابع آن دوره به شمار می‌روند.

برخی از کتاب‌های تاریخی در دوره قاجار

عنوان کتاب	مؤلف
تاریخ محمدی	محمد تقی ساری
مآثر السلطنه	عبدالرزاق بیگ دلیلی خوبی
تاریخ نو	جهانگیر میرزا
اکسیرالتواریخ	علیق‌علی میرزا اعتمادالسلطنه
تاریخ جهان‌آرا	میرزا صادی وقایع‌نگار
ناسخ‌التواریخ	میرزا محمدتقی سپهر (لسان‌الملک)
روضه الصفای ناصری	رضاقلی هدایت
تاریخ تبریز	نادر میرزا
تاریخ منتظم ناصری	محمد حسن خان اعتمادالسلطنه
صدرالتواریخ	محمد حسن خان اعتمادالسلطنه
افضل‌التواریخ	غلامحسین افضل‌الملک
تاریخ دخانیه	شیخ حسن اصفهانی (کربلایی)

۲- خاطرات؛ در دوره معاصر عده زیادی از شخصیت‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی و با مردم عادی اقدام به نگارش خاطرات خویش کردند. این آثار حاوی اطلاعات ارزشمندی درباره اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در شرح حال رجال این دوره‌اند که به ندرت در سایر منابع یافت می‌شود. تعدادی از خاطرات متعلق به دوره معاصر را در جدول زیر ملاحظه می‌کنید.

عصر قاجار	دوره پهلوی	دوره جمهوری اسلامی
روزنامه خاطرات ناصرالدین‌شاه	خاطرات سلیمان بهبودی، رئیس دفتر رضاشاه، پهلوی	خاطرات آیت‌الله کبر هاشمی قزوینی، سیاستمدار برجسته جمهوری اسلامی ایران
روزنامه خاطرات اعتمادالسلطنه	خاطرات محمدعلی فروغی، سیاستمدار دوران قاجار و نورالدین بسیر ایران، خاطرات سید نورالدین عافی، پهلوی	روزنامه خاطرات اعتمادالسلطنه
خاطرات سیاسی میرزا علی‌خان امین‌الدوله	خاطرات و تألمات دکتر محمد مصدق	من زنده‌ام، خاطرات دوران اسارت معصومه آید، آزاده دوران دفاع مقدس
خاطرات تاج‌السلطنه (دختر ناصرالدین‌شاه)	خاطرات محمدعلی مجتهدی، مؤسس دانشگاه صنعتی	خاطرات آیت‌الله محمدرضا مهدوی‌کی، شخصیت مذهبی و سیاسی برجسته دوران جمهوری اسلامی ایران
شرح زندگانی من (خاطرات عبدالله مستوفی	یادداشت‌های علم، نخست‌وزیر و وزیر دربار محمدرضاشاه	به اوجافت قسم، خاطرات آموزشی محمد بهمن‌بیک از خاندان مستوفیان قاجار)

کاوش خارج از کلاس

با مراجعه به کتابخانه، یکی از کتاب‌های خاطرات مربوط به دوره معاصر را انتخاب کنید؛ چند سطر از آن را که به نظرتان جالب و مهم است، یادداشت کنید و به کلاس گزارش دهید.

۳- سفرنامه‌ها؛ در عصر قاجار، سفرنامه‌نویسی گسترش فراوانی یافت و تعداد قابل ملاحظه‌ای از شخصیت‌های این عصر، دیده‌ها و شنیده‌های خویش را از سفرهای داخلی و خارجی‌شان به رشته تحریر درآوردند. از ناصرالدین‌شاه و مظفرالدین‌شاه سفرنامه‌های متعددی به جا مانده است. برخی از مقام‌ها و رجال سیاسی، فرهنگی و اقتصادی دوره قاجار نیز سفرنامه‌های جالبی نوشته‌اند. علاوه بر آنها، عده‌ای از سفراء، مأموران، بازرگانان و هستند.

بررسی شواهد و مدارک

متن های زیر از سفرنامه اوژن اوبن^۱، سفیر فرانسه، و بنجامین^۲، نخستین سفیر آمریکا در ایران عصر قاجار را بخوانید و بگویید: محتوای هر متن در چه حوزه های از مطالعات تاریخی کاربرد دارد و از چه جهانی حائز اهمیت است؟ متن ۱ «در شیوه نفوذی انگلیسی ها، تلگراف همان نقش را دارد که راهها در شیوه نفوذی روس ها دارند. اگر عملکرد سیم ها و دستگاه های مخابراتی ضعیف باشد، معنایش این است که باید حوزه عملیات انگلیسی را گسترش بیشتری داد. در برابر ایلغار^۳ روسی که گام به گام و حساب شده و یک دست در شمال ایران و اخیراً در حوالی جنوب هم آثار نفوذ و رسوخ تدریجی شان مشهود است، انگلیسی ها هم در هر شهری با تشکیلات کم و بیش مشابه هم مانند استقرار بانک شاهنشاهی، ایجاد تلگراف، تأسیس نمایندگی های تجارت خانه های بزرگ که حمل و نقل ایران را در اختیار خود دارند، اعزام هیئت های مذهبی پروتستان و ... در همه جا حاضر و ناظرند» (اوبن، ایران امروز، ۱۹۰۶-۱۹۰۷، ص ۲۸۰).

متن ۲ «یکی از هنرهای شکوفای ایران که به هیچ وجه از رکود در آن اثری نیست هنر معماری است. ایران در دوران گذشته در رشته معماری شهرت زیادی در دنیا داشته و آثار مهم و فناپذیری خلق کرده است و اکنون هم در این رشته قدرت و نبوغ خود را حفظ کرده است. یکی از خصوصیات مهم و جالب توجه هنر معماری ایران، چه در گذشته و چه در زمان حال، تطابق کامل با شرایط موجود است. در جنوب ایران که سنگ های زینتی و خوب از جمله مرمر زیاد است، از آنها در ساختمان ها استفاده می کنند. در شهرستان های ساحلی دریای خزر که جوب فراوان است، از جوب به عنوان ماده اولیه در ساختمان ها استفاده می شود... معماران ایران شرایط آب و هوا را در فرم و شکل پنجره های ساختمان رعایت می کنند؛ مثلاً در تهران و مناطق دیگر گرمسیری پنجره ها را طوری می سازند که وقتی آنها را باز کنند یک طرف آنها به هوای آزاد و حیاط راه پیدا کند، و بدین ترتیب هوا با آسانی جریان یابد و خنک شود» (بنجامین، ایران و ایرانیان، ص ۲۷۳).

۱- Eugene Aubin ۲- Benjamin ۳- ناهم و غارت

کاوش خارج از کلاس

با مراجعه به کتابخانه، سفرنامه های مربوط به دوره معاصر آن را فهرست کنید.

پیشتر بداندیم

سفرنامه خراسان ناصرالدین شاه (توصیف ناصرالدین شاه از ارگ و مردم سمنان) خودمان سواره آمده داخل دروازه ارگ (سمنان) شدیم... این ارگ و عمارت را حاجی بهادلوله پسر... فتحعلی شاه... در زمانی که در اینجا حکومت داشته ساخته است. ارگ را تماشا کرده داخل عمارت شدیم، بنیان عمارت محکم اما ظاهر آن قدری محتاج به تعمیر است... مس برای مسجد را ندیم، از کوچه مستقیم و خوبی عبور شد که نهر آب خوبی از میان آن جاری است و اصناف مختلف از

دروازه ارک سمنان - دوره قاجار

همه صنف طرفین خیابان دکان دارند. جمعیت زیادی از زن ها بالای باها بودند. شهر سمنان پاکیزه است. رعایا و مردم اینجا بسیار مردم نجیب، بی صدای شاکر، کم حرف به قاعده هستند. همین طور می رانندیم رسیدیم به مسجد شاه پیاده شده داخل مسجد شدیم... این مسجد بسیار با روح و باصفا و از بناهای ... دوره فتحعلی شاه است» (ناصرالدین شاه، سفرنامه خراسان، صص ۲۶۶-۲۶۹).

سفرنامه دوم مظفرالدین شاه به فرنگ

«امروز بناست برویم به رامپوی^۱، نهار را همان جناب موسیو لویه^۲ رئیس جمهوری فرانسه هستیم. صبح برخاستیم، چایی خوردیم، رخت هامان را پوشیدیم، دعاها مان را خواندیم، آمدیم پایین، جناب اشرف اتابک اعظم و ... با ما بودند. ترن حاضر بود. سوار شدیم از پهلوی شهر ورسایل^۳ گذشتیم ... راه آهن خیلی تند می رفت. ساعتی چهارده پانزده فرسخ می رفت. رفتیم تا رسیدیم به گار. موسیو دلکاسه، وزیر امور خارجه فرانسه، هم حاضر بودند. رفتیم به رامپوی، جناب موسیو لویه و بعضی از جنرال های فرانسه بودند. دست دادیم و احوال برسی کردیم، با کمال گرمی و مهربانی ما را پذیرایی کردند. نهار (ناهار) خوردیم. بعد قدری در پارک گردش کردیم ... شام در منزل خوردیم. ساعت هشت و نیم به تئاتر رفتیم. بازی های غریب کردند» (سفرنامه دوم مظفرالدین شاه به فرنگ، صص ۱۶۲).

۱- Rambouillet، روسایی در جنوب غربی پاریس فرانسه

۲- موسیو امیل فرانسوا لویه، هفتمین رئیس جمهور فرانسه (۱۸۹۶-۱۸۹۹)

۳- شهری در شمال فرانسه و در جنوب غربی پاریس که کاخ مشهور روسای در آن قرار دارد.

علاوه بر کتاب های قبل، آثار ادبی، زندگی نامه ها (ذکرها)، کتاب های جغرافیایی و متون کلامی، فقهی، فلسفی و حقوقی مربوط به دوران معاصر نیز حاوی اخبار و اطلاعات سودمندی برای پژوهش های تاریخی هستند.

برخی از آثار ادبی عصر قاجار

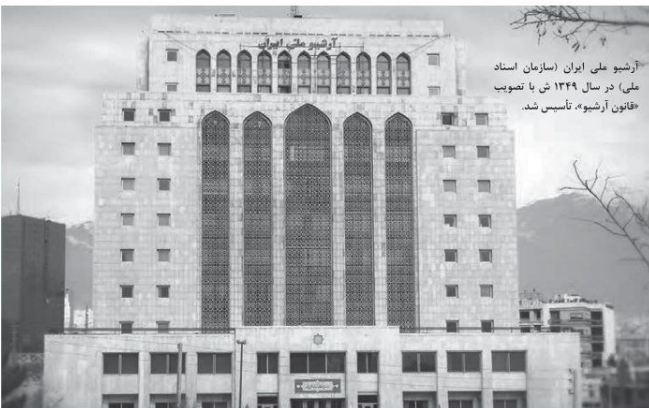
شعر	دیوان ملک الشعرای فتحعلی خان صبا؛ گلشن صبا؛ مثنوی شاهنامه نامه صبا؛ دیوان وصال شیرازی؛ دیوان قافی؛ باغ بهشت؛ دیوان اشعار طنز سید الشرف الدین حسینی (نسب شمال)، شاعر آزادی خواه عصر مشروطه؛ دیوان اشعار میرزا ذکاوتی، شاعر عصر مشروطه؛ مجموعه اشعار عارف قزوینی، شاعر مشروطه خواه.
مثنیات	مجموعه رسائل و مثنیات میرزا ابوالقاسم قائم مقام فراهانی که حاوی چند رساله، نامه های دوستانه، عهدنامه ها و وقف نامه هاست؛ مثنیات امیرنظام گروسی مشتمل بر نامه های دوستانه و رسمی.
داستان و رمان	کتاب احمد با سقیفه طالبی نوشته عبدالرحیم طایف، مشتمل بر داستان گفتگوی بدوی با فرزند خیالی خود. نوشته ضمن شرح اختراعات و اکتشافات جدید، در هر فرصتی از پیشرفت اروپاییان و بس ممان ایرانیان سخن به میان می آورد و به سر خردسال خود، احمد درس اخلاق و مهن پرستی می آموزد و از رسوم و عادات تابنده و خرافات و اوهم اقتدای می کند. سیاحت نامه حاج زین العابدین مراغه ای، سفرنامه ای خیالی با نخستین رمان اصیل اجتماعی به زبان فارسی است. در این اثر، نویسنده ضمن توصیف زندگی مردم ایران، جنبه های از آن را مورد نقد قرار می دهد. این اثر در آگاهی سیاسی و اجتماعی مردم ایران و جنبش آنان علیه نظام استبدادی و برقراری مشروطه تأثیر بسزایی داشت (آرین پور، از صبا تا نیما، ج ۱، صص ۲۹۳-۳۱۰).

معاصر محسوب می شوند. بسیاری از احزاب و گروه های سیاسی، اجتماعی و مذهبی نشریات مخصوص به خود را منتشر کرده اند و پژوهشگران با مراجعه به این منابع سودمندی می توانند دیدگاه ها و مواضع آنان را بررسی کنند.

پ) اسناد و منابع آرشیوی

اسناد تاریخی از مهم ترین منابع پژوهش تاریخی به شمار می آیند و شامل کلیه مکاتبات حکومتی، فرمان ها، معاهدات سیاسی، نامه های شخصی و اداری، اسناد مالی و قضایی، گزارش های اقتصادی، فرهنگی، نظامی و حقوقی می شوند. با توجه به اهمیت اسناد در پژوهش های تاریخی، در بسیاری از کشورهای جهان محلی برای نگهداری، حفاظت، مرمت، طبقه بندی و آماده سازی آنها و استفاده محققان ایجاد شده است که به آن آرشیو ملی هر کشور محل نگهداری اسناد و مدارک با ارزش و معتبر مربوط به آن کشور است. اسناد حاوی اطلاعاتی بسیار ارزشمند و منحصر به فرد درباره مسائل و موضوع های سیاسی، اداری، اقتصادی (مالی، ملکی و معاملات) و فرهنگی، دیدگاه و عملکرد افراد، شخصیت ها، احزاب و گروه های سیاسی، اجتماعی و مذهبی است.

آرشیو ملی ایران (سازمان اسناد ملی، در سال ۱۳۴۹ ش با تصویب «قانون آرشیو» تأسیس شد.

۱- منظور از سند تاریخی، اوراق یا برگ نوشته ای است که ارزش اداری و روزمره عاقدت دارد یا دارای اهمیت محتوایی است، در پژوهش های تاریخی به آنها اسناد می نود و قابلیت نگهداری دائمی دارند.

۲- میر ذمیر در صورت امکان دانش آموزان را به بازدید یکی از مراکز اسنادی و آرشیوی ببرد.

ب) نشریات

صفحه اول روزنامه وقایع اتفاقیه

روی جلد مجله یادگار

۱ نشریه (روزنامه) به عنوان رسانه گروهی، یکی از ابداعات تأثیرگذار تمدن جدید غربی بود که در دوره قاجار به ایران راه یافت. نشریات از طریق آگاهی بخشی عمومی، تأثیرات فکری، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی زیادی بر جامعه ایرانی گذاشتند. ۲ اولین روزنامه ایران را میرزا صالح شیرازی، یکی از دانشجوین اعزامی به انگلستان با عنوان «کاغذ اخبار» در تهران منتشر کرد (۱۲۵۳ق). چند سال بعد، «میرکبیر برای رشد آگاهی های سیاسی و اجتماعی مردم و توسعه فکری و فرهنگی جامعه، روزنامه وقایع اتفاقیه را منتشر کرد که بعداً به روزنامه دولت علیّه ایران تغییر نام داد. پس از آن، روزنامه های دولتی و غیردولتی دیگری در ایران انتشار یافت. ۳ دلیل ماهیت استبدادی حکومت قاجار و نبود آزادی بیان، برخی از روزنامه نگاران در خارج از کشور اقدام به نشر روزنامه های به زبان فارسی کردند که نسخه های از آنها به صورت مخفیانه به داخل ایران می رسید. ۴ پس از پیروزی انقلاب مشروطه، نشریات رشد سریعی پیدا کردند. در دوران پهلوی اگرچه شاهد وجود برخی مجلات تخصصی هستیم اما در مجموع، تعداد مطبوعات و شمار نشریات، نسبت به دوره احمدشاه قاجار، کاهش قابل توجهی پیدا کرد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، در کنار رشد بالای مراکز انتشاراتی و کتب مختلف، نشریات عمومی و تخصصی نیز از تنوع و عمق بسیار بالایی برخوردار شدند. ۵

۱- عنوان کاغذ اخبار ترجمه تحت اللفظی واژه انگلیسی Newspaper است.

۲- روزنامه های قانون و حبل المتین از جمله روزنامه های فارسی زبان معروفی بودند که قبل از انقلاب مشروطه در خارج از ایران منتشر می شدند. روزنامه قانون را میرزا ملک امیر اسال ۱۳۰۷ق در لندن منتشر می کرد و در آن حکومت قاجار را به تندی مورد انتقاد قرار می داد. روزنامه حبل المتین به صورت هفتگی به همت سیدجلال الدین کاشانی در کلکته هندوستان منتشر می شد و نقش مؤثری در پیدای افکار ایران و ترویج آفندینه آزادی خواهی و مشروطه طلبی داشت.

۳- مجله یادگار (۱۳۲۸-۱۳۲۹ش) به مدیریت سردبیری عباس آشتیانی، مجله وحید (۱۳۲۸-۱۳۲۹ش) به مدیریت سیدقاسم آشتیانی و نشریه آینه و نشریه آینه فارسی تاریخ (۱۳۲۵-۱۳۲۷ش) از جمله قدیمی ترین نشریات تخصصی تاریخی به شمار می روند.

۴- یادگار، اسنادی علوم جهان اسلام (ISIC) با ابتکار جمهوری اسلامی ایران و همراهی کشورهای اسلامی در سال ۱۳۸۷ به تصویب رسید و در همان سال بنیادش در تهران تاسیس و آغاز به کار کرد. هم اکنون نزدیک به ۳۵۰ نشریه علمی و ۲۵۰ دانشگا در این نظام اسنادی و رتبه بندی علمی حضور دارند.

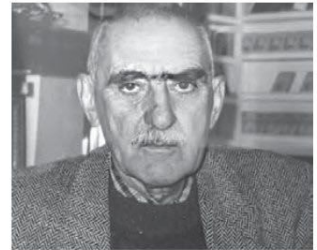
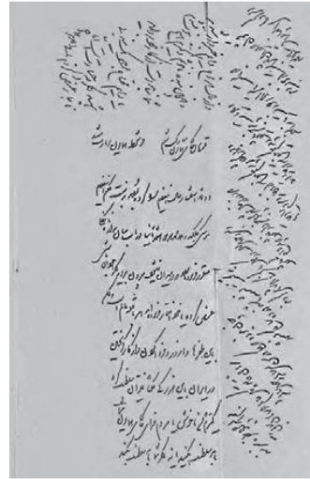
۱. خرداد ۹۸ - ۹۷ دی (معارف) ۲. خرداد ۱۴۰۰ - خرداد ۹۹ (معارف) ۳. خرداد ۹۹ - شهریور ۹۸

۴. شهریور ۱۴۰۰ - خرداد ۹۹ (معارف) ۵. دی ۹۹ - خرداد ۹۹ (معارف) ۶. خرداد ۹۹ - شهریور ۹۹

انواع آرشیه‌های استنادی

استناد فقط شامل اسناد مکتوب نیست بلکه هر نوع اطلاعات ثبت شده را که به اشکال نوشتاری، دیداری، شنیداری، مغناطیسی، الکترونیکی و غیره تنظیم شده باشد و بتوان از آن در مطالعات تاریخی بهره‌برداری کرد، شامل می‌شوند. به همین سبب، آرشیه‌های گوناگونی در هر کشور وجود دارد؛ مثلاً برای ایران: آرشیه مکتوب: محل نگهداری انواع سندهای مکتوب و از قدیمی‌ترین نوع آرشیه‌های جهان است. آرشیه سمعی: محلی است که نوارهای صوتی در آنجا جمع‌آوری شده‌اند؛ مانند آرشیه صدای جمهوری اسلامی ایران. آرشیه فیلم: محلی است که انواع گوناگون فیلم در آن نگهداری می‌شوند؛ مانند فیلم‌خانه ملی ایران. آرشیه فیلم ملی ایران و آرشیه فیلم صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران. آرشیه عکس: امروزه عکس و تصویر در مطالعات تاریخی اهمیت ممتازی دارند. در آرشیه عکس، عکس‌های قدیمی دربارهٔ رویدادهای مهم تاریخی و شخصیت‌ها و مردم عادی حفظ و نگهداری می‌شود. آرشیه‌های پوستر و نقشه و سکه را نیز می‌توان به این مجموعه‌ها اضافه کرد. امروزه بسیاری از وزارت‌خانه‌ها و سازمان‌ها آرشیه‌هایی مجزا ایجاد کرده‌اند؛ نظیر آرشیه وزارت امور خارجه، آرشیه سازمان میراث فرهنگی و مرکز آرشیه اسناد صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.

اريج افشار

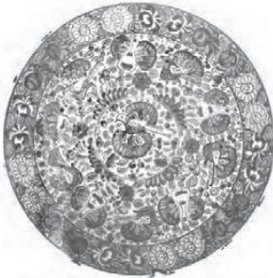
با رواج تاریخ‌نگاری جدید و اهمیت یافتن اسناد به عنوان منبعی مهم در مطالعات تاریخی، بسیاری از پژوهشگران و مؤسسات علمی و تحقیقاتی به انتشار اسناد اهتمام نشان دادند. از جمله برجسته‌ترین سند پژوهان و نسخه‌شناسان می‌توان به اریج افشار (۱۳۰۴-۱۳۸۹ ش) اشاره کرد.

نامه سرزنش امیر امیر کبیر به ناصرالدین شاه - ۱۲۶۷ق

با تهیهٔ چند عکس قدیمی از حوادث دوران معاصر و تکیه بر آنچه در این عکس‌ها آمده است، رویداد یا رویدادهایی را گزارش کنید و گزارش خود را در کلاس ارائه دهید.

ت. پناها، اشیاء و وسایل

آثار معماری شامل بناها، خیابان‌ها، کوچه‌ها و میدان‌ها، اشیاء و لوازم به جامانده، سکه‌ها، جواهرآلات، مهرها، نشان‌ها و سایر وسایلی که از عصر قاجار و حتی پهلوی به جا مانده است، به پژوهشگران در مطالعه و شناخت آن دوره کمک می‌کند.

نیشاب سفال مینایی - دوره قاجار

سکه فتحعلی شاه قاجار

پرسش‌های نمونه

- ۱- چه ظرفیت‌هایی در میراث فنی تاریخی ما برای فهم بهتر گذشته وجود دارد؟
- ۲- زمینه‌های پیدایش تاریخ‌نگاری نوین ایران چگونه فراهم شد؟
- ۳- ویژگی‌های تاریخ‌نگاری نوین را بیان کنید و تفاوت آن با روش تاریخ‌نگاری سنتی را توضیح دهید.
- ۴- پیش از تاریخ‌نگاری نوین ایران بر چه محورهایی استوار است؟
- ۵- نقش اسناد آرشیه‌ی را در مطالعات تاریخ معاصر ایران ارزیابی کنید.

© دبیر محترم پیشنهاد می‌شود در صورت امکان دانش‌آموزان را به بازدید از مکان‌های تاریخی و موزه‌های تاریخ معاصر برید.

دروس ۲

ایران و جهان در آستانهٔ دورهٔ معاصر

ایران در فاصلهٔ سقوط صفویه تا تأسیس حکومت قاجار (۱۱۳۵/۱۲۱۰ ق) فراز و نشیب‌های زیادی را پشت سر گذاشت. در این دوره، سلسله‌های افشاریه و زندیه مدت کوتاهی حکومت کردند. تا حدودی هم‌زمان با آن، در دیگر کشورهای نیز رویدادهای سرنوشت‌ساز به وقوع پیوست که بر تحولات جهان در دوران معاصر تأثیرگذار بود. آثار و نتایج مهم‌ترین تحولات ایران و جهان در دورهٔ مذکور بررسی و تحلیل می‌شود.

آقامحمدخان) به او پیوستند و در نخستین گام، خراسان را تصرف کردند. پس از کشته شدن فتحعلی خان قاجار، نادر که جنگاوری شجاع و متهور بود، ابتکار عمل را به دست گرفت و فرماندهی سپاه تهماسب را عهده‌دار شد. او طی چندین جنگ افغان‌ها را شکست داد. (مسیر لشکرکشی‌ها و جنگ‌های داخلی و خارجی نادر را روی نقشه بررسی کنید.)

نقشه لشکرکشی‌ها و جنگ‌های نادر

- ۱- موروثی شدن سلطنت در خاندان او؛
  - ۲- حمایت نکردن بزرگان و رؤسای طوایف از خاندان صفوی؛
  - ۳- حل اختلافات مذهبی با دولت عثمانی.
- نادر پس از اینکه به سلطنت رسید، برای حل مشکلات سیاسی و مذهبی، به‌ویژه رفع اختلافات مذهبی با عثمانی، بسیار تلاش کرد. او گاهی با جنگ و زمانی با زبان مصالحه و مذاکره و دادن امتیاز درصدد حل مشکل برمی‌آمد. نتیجه این اقدامات به سبب کارشنکی‌های عثمانی و گرفتاری‌های داخلی و خارجی نادر، چندان مطلوب نبود و در این دوره، عامل انسجام‌بخش مردم ایران، یعنی مذهب شیعه تضعیف گردید.

۱. خرداد ۱۴۰۰ - شهریور و خرداد ۹۹ - شهریور خارج ۹۸

ایران از نادرشاه افشار تا آقامحمدخان قاجار

سقوط افغانستان و فروپاشی حکومت صفویان (۱۱۳۵/۱۲۱۰ ق) موجب آشفته‌گی امور و بروز هرج و مرج و آشوب‌های داخلی شد. افغان‌ها به دلیل ناتوانی در تسلط بر تمام قلمرو صفوی و ناآشنایی با اصول کنسوداری، نتوانستند حاکمیت مقتدری تشکیل دهند. روسیه و عثمانی نیز فرصت را مغتن شمردند و بخش‌هایی از شمال و غرب میهن ما را اشغال کردند. در چنین شرایطی بود که نادر از ایل افشار، پا به عرصه نهاد.

تأسیس حکومت افشاریه

۱ ایل افشار از ایل‌های قزلباش بود که در به سلطنت رساندن حکومت صفویان نقش داشتند. در عصر صفوی، بخشی از این ایل را برای محافظت از مرزهای خراسان در برابر هجوم ازبکان به نواحی شمال آن دیار کوچاندند.

نادر، سرداری در رکاب شاهزادهٔ صفوی پس از تسلط افغان‌ها بر افغانستان، یکی از پسران شاه سلطان حسین صفوی به نام تهماسب برای گردآوری نیرو و بازگرداندن حکومت صفویان، از پایتخت گریخت. برخی از سرداران و سران ایل‌ها مانند نادر افشار و فتحعلی خان قاجار (پدر بزرگ

مجسمه نادرشاه افشار - باغ نادری - مشهد

۱. دی خارج ۹۹